

ДВІ ІВАНКИ

У глибоких печерах, зарослих колючим глодом і густими тернами, з прадавніх часів живе в Карпатських горах добрий — як каже переказ — і могутній гірський дух. Гуцули та підкарпатці звичайно звуть його так: "Той, що в скелі сидить". А я вам зраджу, що цей карпатський дух-чарівник має наймення Нямеш.

Отож одного ранку надумався Нямеш вилетіти зі своєї скелі та походити по землі, бо давно вже він зблизька не бачив, як у його околицях люди живуть. Взяв він на себе подобу вбогого підкарпатця, навісив на рамено кілька десятків хапок на миші й пішов собі з гір у долину. Було те ні довго, ні коротко, як прийшов він до одного красного замку під стрімкою горою над блискучою річкою, що пливла по красних світло-зелених луках. Постукав він у ворота раз, постукав за якусь хвилюк вдруге, а як ніхто на його klepanня не вийшов, то відчинив хвіртку та й вступив у подвір'я. З подвір'я перейшов до саду, що оточував великий замок, і тут стрів гарну панночку — замкового пана доньку. Вклонився їй низенько й гречно промовив:

— Милостива панночко! Пожалійте вбогого подорожнього. Купіть у мене якусь мишолопку та дайте шматочок хлібця, бо я зучора ще нічого й на зубі не мав.

А панночка як не почервоніє, як не закрутить очима, як не затупотить ногами та в крик, немов її хтось під ніготь штрикнув:

— Геть звідси, волоцюго! Мало вас тут волочиться — жебрачви!.. Ось як свисну на своїх псів, то вони тебе злапають ліпше, як твої лапки на миші... Геть — і не оглядайся!..

Бідний Нямеш, нічого не кажучи, порачкував до хвіртки. Тільки головою покрутив. "Ну-ну,— міркує собі,— отака гарна, мов янгол,

панночка, а така злюща, як чортиця. Ні, цього так лишити не можна! Невчену дитину треба вчить!"

Іде та собі от так міркує, аж приходить у бідне підгірське сільце. Бачить: на царині похилилась старенька, мохом обросла хатиночка. А на стовпі, що піддашок підпирає, на твердому папірці кривульками написано: "Латар". Подивився Нямеш на напис і на хатинку та й думає: "Ну, будь-що-будь! Зайду: подивлюсь, як живуть люди вбогі".

Тільки двері відхилив — побачив, що в хаті сидить швець-чоботар. Та був це такий убогий чоботар, що нових чобіт ніколи не робив, лише латки до старих пришивав, тому й звали його Латар-Пришивака.

Привітав швець Пришивака заходжого мандрівника дуже ласкаво. А Нямеш йому тоді й каже:

— Може б, ви, пане добродію, купили в бідного мандрівника бодай одну лапку? Зучора не мав я ані рісочки в устах. Хоч би щось поклав на зуб.

Усміхнувся чоботар та й відказує:

— Любий мандрівнику! Навіщо ж нам мишолопка, коли в нас жодна миша нічого собі знайти не може з тої причини, що в нас ніколи нічого в запасі не буває! А що ви не обідали сьогодні, то сідайте! Ось будем щось вечеряти, то й вам дамо.

Тільки швець так промовив — увійшла в хату його донька. Глянув на неї Нямеш та аж рота роззявив. Була-бо вона, ну як крапля води на другу краплю подібна на ту панночку Іванку, що вигнала мандрівника з панського замку. І звали цю чоботарку так само — Іванка. Видима річ, була вона в полатаній одежинці, боса, мала запрацьовані руки. Зате була ласкава й привітна, як майовий ранок. Привітала й вона заходжого щирим словом, а коли татко сказав, що запросив гостя на вечерю, Іванка враз

принесла подорожньому теплої води, щоб він міг обмити втомлені ноги, й миттю взялась приправляти вечерю. Не була та вечеря багата: варена картопля-крумплі з олією та з сіллю й кухлик води. Але смакувала вона Нямешеві, бо дали її від щирого серця, немов когось з рідні вітали. А коли по вечері мандрівник хотів іти далі, швець і його донька й слухати нічого не схотіли.

— Де ж таки це видано, де чувано, щоб подорожній чоловік проти ночі в ліс із хати виходив?! Переночуйте в нас, а завтра раненько й підете собі з Богом далі.

Подякував Нямеш гостинним господарям і ліг спати. Та він не спав. Як тільки заснули господарі, Нямеш потихеньку підвівся, підійшов до ліжка, що на ньому тихо спала чоботарівна, й нечутно підняв її в повітрі прямою дорогою понад лісами та ярами до того замку, де вранці спіткав злу панночку. Та при перельоті пробудилась у нього в руках чоботарівна.

— Не лякайся, моя дитино! — заспокоїв її добрий чарівник.— Я несу тебе в гарний замок. Там пробудеш рівно один рік, й буде тобі добре. За той час відпочинеш від важкої праці, навчишся добрих речей і собі, й татові та й іншим людям зробиш радість. Тільки, як встанеш завтра рано, вмийся гарненько, одягни красні шовкові шати й усіх ласкаво повітай. А що завтра твої іменини, то візьми оцю мошонку з дукатами й нагороди всіх слуг і челядників. А на той рік, саме на твої іменини, побачимось знову. Так лягай у це ліжко й будь щаслива!

Поклав її Нямеш у панянчине ліжко, а саму панянку Іванку взяв на руки та й полетів з нею до шевця, нічого не казавши. Там поклав на ліжко Іванки-чоботарівни, а сам відлетів до своїх гірських палат. Панянка ж Іванка, що звикла спати твердо й довго, навіть і не прокинулась, перелітаючи з гір на долину.

Чоботарівна спочатку не повірила, що все те — дійсність. Гадала, що то їй тільки такий приємний сон сниться; а що була дуже зморена за

цілий день тяжкою працею, то враз і заснула в теплому та м'якому панському ліжку. Але ж щойно почало на світ благословлятися — прокинулась вона своїм звичаєм, подивилась довкола й очам своїм не повірила. Покій чистий, високий, красно прибраний. Ліжко як образок. На підлозі — такі дорогі килими, що й стати на них страшно. А біля ліжка на стільчиках розложені такі чудові шовкові шати, що Іванка-чоботарівна ніколи таких і вві сні не бачила. Та згадала вона, що вночі їй добрий чарівник наказував, і тому враз підвелась, вимилась, одяглася, щиро помолилась перед великим святим образом.

Але в замку ще скрізь було тихо: тут не було звичаю вставати так рано. Та поки Іванка розглядала дорогі красні речі, що були в покою, увійшла до неї покоївка, несучи в руках тацю з вранішньою шоколадою. Коли ж покоївка побачила, що панночка вже стоїть цілком одягнена, не свариться, а навіть ласкаво посміхається та ще й сама їй, служниці, "добридень" говорить,— так розгубилась з несподіванки, що аж тацю зі сніданком на підлогу впустила. Та панночка й на це не прогнівалась, а вийняла з мошонки дуката та й каже:

— Візьми, моя люба, на пам'ятку моїх сьогоднішніх іменин.

Вхопила дівчина гроші, тацю та черепки й, мов вітер, полетіла до кухні. П'ять хвилин дихала, мов витягнена з води риба,— не могла й слова сказати. А потім, як напилась студеної води, то прийшла до тям і розповіла всім слугам та челядникам, яке диво предивне сталося, що панночка зробилась ласкава, добра й лагідна та вибачлива. Челядники тільки руками на покоївку махали.

— Яке там,— говорять зі сміхом,— чудо! Ти, мабуть, звечора блекоти об'їлась, ото все чудо: не бачила, що тобі перед очима стоїть!

Але в цій хвилині сама Іванка до кухні вступила, всіх слуг обдарувала дукатом та й пішла до церкви.

Тоді вже всі слуги побачили навіч, що таки дійсно чудо сталося, бо пом'якшилось серце їхньої злої господині.

По службі Божій Іванка пішла до господаря, замкового ясного пана, привіталась з ним преласкаво й руку йому поцілувала.

Замковий пан так був усім заскочений , що мало-мало не зомлів від здивування. Та де ж бо таки: прийшла донька лагідна, усміхається, ласкаво в руку цілує, ні на що не нарікає і нічого не вимагає, не кричить, не приндиться, губи не копилить... Невидана й нечувана річ!..

І з того дня від пана до останнього свинопаса полюбили панночку Іванку більш за все на світі.

А правдива панянка Іванка тим часом ще спала в комірці Латаря-Пришиваки. Вже давно сам чоботар підвівся на рівні ноги, вже давно й Богу помолився, й за працю засів, навіть потихеньку вже половину пісеньок, які знав, промугикав, а донька його все спить та й спить.

Встав швець зі свого трьохногого дзиглика , заглянув у кімнатку та й посміхнувся:

— Ну, хай ще трохи поманіжиться, таки ж сьогодні її іменини.

Та сам і кізочку на пашу вигнав, й курям посипав, і кулешику на снідання зварив, та й знову сів за своє латання.

Аж нарешті прокинулась замкова панночка. Продрала очі — й остовпіла. Що за дурний жарт? Хто це насмілювався її в такому свининці на ніч лишити? Чому не йде її дурна покоївка? Що то за смердючі лахи лежать біля її ліжка?..

І як розкричалась, як розгукалась зла панночка Іванка, аж луна гуде в малій чоботаревій хатці! Спочатку й швець стетерів . А коли почув, як

його донька кричить, чому й досі не принесли їй в ліжко шоколади на снідання,— помислив, що вона йому з глузду зійшла. Увійшов у кімнатку й уже хотів до неї лагідне слово промовити. Та як не закричить на нього Іванка, як не почне лаяти, мов справді не він був швець-чоботар, а вона.

Та й узяла його за серце злість.

— Що ж це ти,— говорить,— дочко, дурману наїлась?

А та йому:

— Яка я тобі дочка? Та ти і такий, та ти й сякий...

Тоді вже не стерпів чоботар та як вхопив ременя, та й почав ним панянку Іванку вчити чемності, забувши, що вона — іменинниця. Спочатку вона кричала, крутилась, дряпалась, а далі побачила, що непереливки, й почала до розуму приходити. А як того розуму було напочатку мало, то швець показував їй на ремінь,— й тоді вона ставала розумнішою та звичайнішою. Помалу-малу почала вона все, що слід, робити: й козу доїти, й хату прибирати, й обід варити, й шмаття прати. Пізнала вона тепер, як то тяжко доводиться працювати вбогим людям, щоб мати найнеобхідніше!..

А тим часом Іванка-чоботарівна щасливо перебувала в замку. Однак з того не стала ні пишна, ні думна . Згадувала свого тата, думала, як тепер самому тяжко живеться, й не знала, чим і як могла б йому допомогти. А замковий пан мав її за рідну доньку. Він так її дуже полюбив, що тільки й думав про те, як би їй зробити радість. Одягав її, як лялечку, повозом на баских конях возив, купував їй дуже гарні книжки з чудовими образками.

Одного разу поїхав він далеко-далеко з Іванкою в долину. Та й переїздили вони тим селом, де Іванчин татко був латарем-шевцем. Дуже хотілось Іванці заїхати додому, та ще не було року, відколи переніс її до

замку добрий чарівник. Отож вона їхала, а панові нічого не говорила. Тим часом панянка Іванка саме в річці сорочки праником вибивала. Піднесла вона вгору голову, аж бачить — на містку її повіз, її кіньми запряжений, котиться, а в повозі сидить її татко — замковий пан — з якоюсь дівчиною. Вона кинула праника й помчала за колясою .

— Стій! Стій! Стривайте! Спиніться!.. — гукала вона щосили, аж швець кинув шило й дратву та вискочив на вулицю.

Злякався бідний чоловік, що знов затміння на його доньку прийшло, що знову вона з глузду з'їхала.

— Чого ж ти ото так розкудкудакалась, Іванко?

— Та то ж мій тато!.. Та то ж мої коні!.. — гукала вся в сльозах панночка.

— Бідна ти моя дитино! — ніжно обняв її латар.— Тож знову приходить на тебе ота диявольська спокуса. Кріпись! Не дайся!

А що вона й слухати нічого не хотіла та все кудись бігти поривалась, то швець узяв її лагідно на руки, відніс до хати та, щоб вона не побігла знову за тим багатим повозом, прив'язав її на мотузочку до ніжки її ліжка.

Побачила панночка, що нема на її біду ради. Гірко заплакала, але ж сама собі сказала: "Ну, що ж! Як було добре,— не вміла й не хотіла шануватись, тож тепер треба потерпіти, коли Бог дав таку долю!" І з того часу стала вона такою ж доброю, звичайною та лагідною, як була й правдива чоботарева Іванка.

А час минав, і вже рік з роком зійшовся. І саме на Іванчині іменини прийшов до латаревої хатини бідний мандрівник, що продавав лапки на миші. Привітався лагідненько й попрохав нічлігу. Прийняла його панночка

Іванка ласкаво, принесла йому теплої води на ноги, зварила крумплів ще й сама облупила, на тарілку поклала й козиним молоком полила. І бачить Нямеш, що зовсім іншою стала сварлива та недобра панянка Іванка.

Отож як прийшла ніч, знову тихенько взяв на свої руки Нямеш Іванку-панночку та й відніс до замку її тата. По дорозі її розбудив та й каже:

— Не лякайся, Іванко, а лиш добре послухай, що я тобі скажу. Рік перед цим була ти надто пишна, думна та зарозуміла. А це — великий гріх. Пригадай собі, що ти робила: всіх лаяла, на всіх нападала, вбогих людей собаками затравлювала, нікого й ніколи не пожаліла. А тепер ось ти пізнала, як то тим убогим людям живеться. Напевне, відтепер нікому ти кривди чинити не будеш, бо ж тебе, невчену дитину, як бачу, добре швець Пришивака навчив. Так от тепер ти знову будеш дома, тільки — прошу тебе — будь така, як ти була в шевця.

З цими словами Нямеш зник, а панночку Іванку залишив у покою, де спала чоботарівна. Коли ж вона прокинулась і побачила другу Іванку,— дуже зраділа, почала її голубити та пестити. Розповіли дівчата одна одній, як поміняв їх чарівник з Карпатських гір, та й пішли разом до замкового пана, щоб і йому всю ту пригоду розповісти.

Пан аж заплакав з радості. Так він радів, що його правдива донька стала розумна й добра та ще й працьовита. Але ж що за цей рік полюбив він дуже й чоботарівну Іванку, то й вирішив, що її також візьме собі за доньку, нехай, мовляв, тепер будуть у замку, замість одної злої, аж дві добрі Іванки. І стали обидві Іванки немов рідні сестри. Та щоб чоботаревій Іванці не було сумно за татом, послав замковий пан по шевця свого золотом оздобленого повоза, щоб приїхав він до замку.

А швець тільки вгледів цей повіз та коней,— враз і подумав: "Ну, так і маєш! Знов прийшла на Іванку спокуса. Я гадав, що вона таки до хати вернеться, аж бачу, що вона знову якусь кепську штуку вивела! Буде на цей раз і мені халепа!.."

Та й, перехрестившись, з тривогою сів він у повіз, щоб до замку їхати. Однак, яке ж його чекало там здивування!

— Чи ж не ввижається мені часом, чи не верзеться щось несамовите? Може, тепер вже ніч, а не день, і, може, я не чуваю, а сплю?

Та поклав пальця в рота, та як не вкусить, аж кров закапала.

Побачив це пан, враз залив шевцеві ранку йодом та й говорить йому, що через того гірського чародія сталась така й така щаслива пригода й відтепер і він, чоботар Пришивака, і його славна донька Іванка житимуть у замку, як панам рівні. А щоб швець не нудився без роботи, то має він рік-річно, перед іменинами Іванок, пошити нові добрі чоботи з високими халявами для замкового пана і по новій парі найліпших черевиків обом Іванкам. Швець Пришивака радо на ті умови пристав, і з того часу живуть собі вкупі два батьки та дві доньки, Богу дякують і Нямеша похваляють та бідним людям роблять всяке добро.

ПОПЕЛЮШКА

У далекій від нас країні жила собі одна заможна вдова з трьома дочками. Дві з них були їй рідні, а третя — пасербиця. Вдова своїх доньок дуже любила, гарно їх одягала й усі їхні примхи сповняла. А вже ту, нерідну доньку, так ненавиділа, що ані наїстись як слід їй не давала, тільки все лаяла та до праці силувала. Ще й на світ не благословиться, а вже та бідна пасербиця була на роботі, вже й сонце давно лягло спочивати, а вона все ще мусила працю кінчати. А тим часом навіть за спільний стіл сісти не сміла. Та й як же їй було з такими панянками попліч сидати, коли ж ходила вона в старих лахах, а спала просто на долівці, під піччю! Цілими днями й доброго слова ні від кого не чула, бо мачуха все її вичитувала, а сестри коли й озивались до неї, то лише з глумом і глузуванням. Найбільше ж усі чіплялись до неї за те, що вона раз у раз була замазана попелом. Тому й звали її не хресним найменням, а вигадали для неї прізвисько Попелюшка.

Так і животіла з дня на день сирота Попелюшка. А коли ж стало їй шістнадцять років, вилюдніла вона, випросталась, стала гнучка, як молода тополя, а з лиця гарна-прегарна. Тільки про те ніхто не знав, крім самої криниці, з якої Попелюшка вмивалась. Та й як би комусь про те сказати, коли ж зла мачуха нікуди пасербиці не пускала, ні на забави, ні навіть до храму Божого? Коли ж хтось приходив, то замурзана Попелюшка була в темному кутку за піччю, де не було нічого видно. Та що дужче кращала Попелюшка, то все більше лютилась мачуха, бо ж боялась вона, що всі вважатимуть її пасербицю за далеко гарнішу, як були її рідні доньки.

Попелюшка була не тільки красна, але й добра, й розумна, й терпелива. Все вона зносила покірно, всім радо служила, ні в чому не перечила, ні від чого не викручувалась. Ще здебільшого була й весела. Тільки ж тоді сумувала, коли ранком-рано, біжачи в поле трави для худоби жати, забігала на цвинтар, щоб причепурити матусину могилку. А коли на могилці бур'яни полола та квітки поливала, то часом не могла втримати свого жалю, аж іноді й гірке нарікання зірветься, бувало, з красних уст сирітки:

— Ой, нене моя, нене! Навіщо ж ти мене на цьому світі лишила? Чом не взяла з собою до темної домовини?..

Одного разу, як от так гірко проливала свої сльози, побачила на розложистому горісі, що виріс у головах могилки, гарнесенького пташка з блакитним і золотим пір'ячком. Мав той пташок напрочуд мудрі очка й так дивився на Попелюшку, немов розумів її горе. Аж вирішила Попелюшка, що як вдруге забіжить на цвинтар, то конче принесе тому пташкові бодай трохи кришечок.

Було це в суботу. Другого ж дня, в неділю, мачуха та її доньки почали з самого рана чепуритись, щоб іти на відпуст до церкви, бо ж за старих часів дівчата на відпустах часто собі й женихів знаходили. Того дня було ще й храмове свято, й людей посходилося із цілої країни видимо-

невидимо. Кожному цікаво подивитись, коли кудись багато людей збереться, а до того на цей відпуст ще мав прибути й володар тієї країни.

Тому-то вже багато тижнів перед цим святом цілими ночами сиділа Попелюшка за дрібними вишиваннями та мережками для мачухи та її дочок. Попрала вона їм плаття, попросувала нові горсетки та попередниці, що довгий час у скрині лежали. А як прийшла нарешті та неділя, то її так заганяли, що мало голови бідне дівча не згубило. За одним заходом на три сторони її кликали, трьома ротами лаяли, шістьма руками загрожували! Коли ж мачуха та її доньки були вже прибрані та саяли всякими оздобами, жодна Попелюшці для годиться й "дякую!" не сказала. Набундючились і, мов пави, посунули до церкви, а Попелюшці наказали все в хаті й на подвір'ї поробити, обід зварити й ще, поки додому повернуться, цілу велику мірку засміченої пшениці по зернятку перебрати, щоб було на посів чисте зерно.

Крутилась Попелюшка по хаті, поки все поприбирала та обід варити настановила, а потім сіла на хвилю біля столу, поглянула на ту велетенську мірку пшениці, перемішаної з куколем і просом, та й зажурилась: коли ж вона з тією працею буде готова?! Отже ж, будуть її за те лаяти в святую неділю! А це чує вона: хтось тихенько стукає їй у віконце. Оглянулась Попелюшка, аж по той бік віконця сидить той красний пташок, що його вчора на матусиній могилці бачила, й дзьобає в шибу. Хутчій відчинила Попелюшка віконце ще й ласкаво запросила:

— Вітаю тебе, пташечко, здоров бувай у нашій хатині!

А пташок тільки — "чирик-чирик", влетів у хату, підлетів до столу та й поклав на обрус великого горіха. А тоді повернувся до дівчини та й говорить до неї вже по-людському:

— Не турбуйся, серденько, пшеницею! Все буде вчасно зроблено. Ти ж розлупи оцього горішка, а що в ньому найдеш — це буде твоє.

Розкусила Попелюшка горішка, а з нього й випала їй на руки чудова сукня, таких барв, як пташок: блакитна й золотими зірками вишивана, немов ясна місячна ніч. А в сукні були загорнені блакитні панчішки та блакитні гарнесенькі черевички. Недовго міркувала Попелюшка, вибігла до криниці, швиденько вмилася, в комірці переодяглась, поглянула на себе в воду й аж сама зачудувалась: була вона така гарна в цьому чарівному одягу! А пташок облетів її кругом та й говорить:

— Не марнуй же часу, дівчино, а поспішай просто до церкви! Не бійся нічого, тільки сама собі потихеньку скажи: "Імла за мною, імла передо мною!" — й тоді жодне людське око тебе не побачить.

Дуже гарно подякувала Попелюшка доброму пташкові, мов вітер, майнула на відпуст. Народу була повнісінька церква, дарма що ще служба Божа не починалась. Та коли побачили люди таку гарнесеньку панночку в такій гарній суконці й малесеньких черевичках, то кожен радо вступивсь їй із дороги, щоб дати відповідне місце аж біля самого вівтаря. І отож як зашелестіла Попелюшка своїми шовковими шатами, обернув назад голову й володар тієї землі. Обернув і не міг відвести очей від красуні, що тихенько стала навколішки й почала молитись. А володар все на неї дивився, аж поки не почалась служба Божа. А він мав красного сина, якому саме приходило повноліття. От і думав володар, що для того юнака не могла б бути краща дружина, як ця чудова панночка. Тому тільки-но скінчилась служба й Попелюшка хутко вийшла з церкви, щоб встигнути додому, поки верне мачуха з доньками,— так само швидко вийшов і старий пан. Він хотів з нею зазнайомитись та розпитати: хто вона та якого роду? Та коли сюди-туди оглянувся,— вже ніде нема блакитної панночки, тільки довкола самі зелені поля в легенькій імлі.

Попелюшка ж, закрита імлою, прудко побігла додому. Глянула в хату: обід уже готовий, у мірці — чиста, перебрана пшениця, а на столі купками окремо лежить просо, кукіль та інші непотрібні зернятка, що пшеницю занечищували. Тоді Попелюшка миттю роздяглась, поскладала суконку, панчішки, черевички, засунула все в шкаралупку з горішка,

сховала горішок за образом, одягла свої лахи й почала накривати стіл до обіду.

Прийшла мачуха з доньками, ані глянули вони на гарно перебрану пшеницю, навіть і про недільний обід не згадали. Всі їхні думки були біля тієї чудової панночки в блакитній суконці, що її вони бачили в церкві. Ну, хто ж вона є? Відкіль прийшла? Куди зникла?

— Ух ти, брудна Попелюхо,— каже одна сестра,— ти такої краси ніколи й у сні не побачиш!

А Попелюшка не витерпіла, усміхнулася лагідно та й каже:

— От, такої! Нащо ж мені сон, коли я її й так живу-живісіньку бачила!

— Де та як?

— А так,— відповідає Попелюшка,— була вона таки ж у нашому дворіщі та на свою красу в нашу криницю дивилась.

А сестри так розсердились та розгнівались, мало лікті собі з досади не кусали, а потім вирішили забити криницю дошками, щоб того більше не було. Так і зробили.

Не минуло й кілька днів, як проголосили по місту чутку, що в прийдешню неділю буде володар краю святкувати повноліття свого сина-князенка. А після тієї урочистості буде в садах володаревих великий бал, на який кличуть всіх дівчат, які є в околиці.

Видима річ, що вдова з своїми дочками вже ні про що інше до кінця тижня не думали, як лише про той бал та про те, щоб якнайкраще там пописатись. А рано в неділю вистроїлись, як на Великдень, майнули всі чимдуж до володаревого двору. Попелюшці ж наказали все в

господарстві поробити, вечерю зварити, а щоб не було нудно, перебрати велику мірку пшона, в якому був пісок і різне дрібне насіннячко.

Попелюшка всі ранні праці враз поробила, потім вискочила на хвильку на матусину могилку, помолилась, квіточки полила й на горіха пильно дивилась: чи не побачить там того чарівного пташка? Смутно їй стало, коли його там не знайшла, й пішла додому, міркуючи: "Добре було б і мені на ті врочистості подивитись, та не можна бідній дівчині кожної неділі мати забави. Дяка тому пташкові й за ту радість, що дав мені минулої неділі".

І, весело приспівуючи, вступила в хату, щоб сісти за те пшоно. Аж гульк — пшоно все до зернятка перебрано, аж вилискується, а на столі купками покладені пісок, кукіль та інші непотрібні зернятка. Зраділа Попелюшка, вхопила кукіль та все інше непотрібне й сипнула голубам, щоб і вони добре понаїдались. А сама пішла в хату знову та й думає: "Хоч подивлюся на свою блакитну суконку, що в горішку сховала!"

Вийняла з-за образа горішок, відчинила його, а відтіль випала їй на руки нова сукня: срібна, мов морозом погаптована. При ній — такі ж панчішки й такі самі черевички. Аж в долоні заплескала з радості Попелюшка, переодяглась, глянула в вікна та й очей сама від себе не могла відірвати: така була красна.

Але що з того, що красна й красно одягнена, коли ж не знає, чи сміє вона піти з дому? Аж тут підлітають до неї голуби, та один з них і заговорив до неї по-людському:

— Не бійся, дитино, біжи мерщій до замку! Ми за тебе все вдома поробимо, трави нарвемо, коровам дамо, води наносимо й вечерю зваримо. Це нам все синьо-золотий пташок велів, а тобі ж казав, щоб ти собі добре гуляла, тільки щоб не спізнилась прийти вчасно додому. Так іди здорова!

Вийшла Попелюшка на вулицю, оглянулась на свої вікна, побачила, що голуби жваво метушаться й на подвір'ї, й у хаті, та й попростувала рівною дорогою до замку.

Як прийшла Попелюшка до замку, там саме починалися святочні врочистості. На підвищенні стояв гарний-прегарний князенко, якого оперізували лицарським мечем. Біля нього був старий володар, що з неспокоєм все дивився поміж дівчата, аж нарешті вгледів срібну панночку. Тоді стало його обличчя радісне, він зійшов з підвищення, взяв Попелюшку за руку й провів її на крісло, аж в перші ряди. Там і просиділа вона, аж поки скінчились урочистості й почався славний бал.

На балу ж підійшов до неї князенко й попрохав у танець. Так і перейшли вони вдвох поміж всіма зачудованими гостями цілим садом. Але коли були близько воріт, Попелюшка помислила: чи не час їй вже й додому вертати? А тоді й сказала сама собі: "Імла за мною, імла передо мною" — і враз стала невидимою.

Прибігла додому, швиденько перебралась, поховала в горішок свою красну одіж та й почала приправляти вечерю для мачухи та її дочок. Незабаром і вони прийшли з балу. Не хотіли ні їсти, ні пити, а язики їм вертілись у роті, мов крила на вітряних млинах. Одна поперед одної свої враження викладали, князенка хвалили та про ту срібну красну панянку згадували. А найбільше ж їй заздрили, що сам володар її на крісла сісти запросив, а князенко перший танець із нею танцював.

— А чи не була то та сама панночка, що в минулу неділю приходила до церкви в блакитній сукні? — спитала сестер Попелюшка.

— А, що ти там, Попелюшице, на таких речах тямиш?! Була то інша, далеко за ту, блакитну, краща! Ти б здуріла, якби її побачила.

— От, такої! — на це Попелюшка.— Та ж я її добре бачила, й здалось мені, що була то панночка та сама.

— Де ж ти її бачила? — кинулись до неї й сестри, й мачуха.

— Вона по цій вулиці в срібних черевичках проходила й на наші вікна оглядалась.

— Ах, вона ж така негідниця! Хто їй дозволив у наші вікна заглядати?
— закричали злі сестри. Й негайно позабивали всі вікна на вулицю дошками, щоб удруге та панночка не могла до них заглянути.

А тим часом князенко дуже засумував. Ще більш, як батькові, сподобалась йому срібна панночка. Шукав він її скрізь по всьому володарстві, коли ж побачив, що не знайде, заприсягнув, що не буде з жодною іншою женитись; перестав їсти й спати і враз помітно охляв. Бачить володар, що кепсько з його любим сином, покликав усіх мудреців, які були в володарстві, й питає в них ради, як ту дівчину знайти та як князенка врятувати? Три дні й три ночі думали мудреці, а нарешті, один і каже:

— Я маю добру раду!

— Говори! — велить володар.

— Зроби, володарю, новий бал і звели, щоб на нього прийшли всі дівчата з володарства. Мовляв, князенко хоче собі вибрати дружину.

— Добра рада! — похвалив мудреця володар.— Нехай їдуть гінці по всіх усядах та на сурмах сурмлять, що в неділю буде бал й заручини князенка.

А князенко й говорить:

— Добре, тату, казати: бал і заручини! А що ж, як вона не прийде? Або не почує, як сурмачі сурмитимуть?

— І справді! — каже господар.— Може, десь буде далеко й не почує... Як же тепер зробити? Ну, скажіть ви, мої мудрі мудреці!

Знову думали мудреці три дні й три ночі. Нарешті вже другий і говорить:

— Маю думку!

— А яку? — питає володар.— Говори відразу!

— Великий володарю, завтра — неділя. Вже нічого не встигнеш зробити. Хіба тільки одно: пообіцяй, що коли та красна панянка завтра на бал з'явиться, то ти всім жебракам, що є в твоєму володарстві, подаруєш на зиму по парі нових черевиків, нові торби та по цілому буханцеві хліба. Жебраки ж тоді всіх повідомлять на бандурах.

— Ще й кожному поводитиреві дам по цукерку, хай тільки буде, як хочемо,— згодився володар.

Відпустив мудреців і пішов спати.

Але цієї ночі мало в яких хатах, де були дівчата, спали. Там усі готувались до завтрашнього балу в замку. А найдужче чепурились вдовині доньки. І чого вони тільки не робили, щоб бути гарними, й по що вони тільки не ганяли бідної Попелюшки! А в неділю вранці, коли вже вистроїлись та виходили з матір'ю з хати, звеліли Попелюшці, щоб ні обіду, ні вечері не варила, але витрусила з печі сажу й перебрала дві мірки брудного й занечищеного маку.

Хоч і не мріяла Попелюшка бути знову на балу в замку, але, коли почула такий розказ, дуже посмутніла. Хто ж бо в неділю святу сажу трусить? А перебрати дві мірки маку... На це ж треба півроку!.. Сіла вона за стіл та мало-мало не плаче. Аж чує: хтось стукає у віконце.

Оглянулась і бачить: знову той синьо-золотий знайомий пташок у хату проситься й горішка в дзьобику тримає.

— Не журись, Попелюшко! Все буде дуже добре. Ось маєш нову сукню на бал. Піди одягнися. Тільки спочатку винеси надвір коші з маком. Голуби тобі все враз переберуть. А за комин також не турбуйся: чорний кіт обіцяв, що він димарем кілька разів пролізе й усю сажу витрусить. Так іди щаслива, тільки не спізнуйся додому!

Вхопила Попелюшка коші з маком, висипала їх на дворі, розкусила горішок, а відтіль випала суконка, вся золотом ткани, золоті прозорі панчішки й золотом куті чудові черевички.

Подякувала дівчина любому пташкові, перепросила голубів і чорного кота, що дає їм у неділю важку працю, одяглась, подивилась у воду — й отямитись не могла. Дійсно, такої красуні, як була тепер сама, вона й у сні не бачила.

До володаревого замку прибула Попелюшка в золотій одежі саме на початок балу. Як побачив її князенко — так враз і ожив. Подав їй свою руку й зараз узяв до танцю.

А в палатних садах людей повно-повнісінько! Та всі на Попелюшку дивляться не надивляться, а красі її та одежі не надивуються. І засоромилась Попелюшка. Стало їй ніяково, що вона, служниця своєї мачухи та нерідних сестер, стала осередком уваги з боку князенка, володаря, значних панів і такої кількості людей. Почервоніла вона, як вогник, і, коли князенко підвів її до свого тата-володаря та мамі-володарки й почав говорити, що вибрав її собі за наречену, промовила в думці: "Імла — за мною, імла — передо мною" — й враз, немов під воду пішла, зникла, неначе ніколи й не стояла попліч з князенком. Тоді, невидима, майнула вона до виходу з палатних садів, щоб якнайшвидше прийти додому та вже не дати себе більше звести жодним чарам.

Але князенко був хитріший за свого тата. Відчував він, що вона й тепер так несподівано з балу втече, як втекла минулого разу, й слід за собою замете. І тому звелів, як тільки та дівчина в палатних садах з'явиться,— перед виходом із саду вилити кілька бочок густого меду. Мовляв: як ускочить вона в мед, прилипне й тоді не матиме як утікати.

Отож як вибігла невидима Попелюшка з саду, то й почула, що ніби хтось її вхопив за черевички. Смикнула вона ніжку раз, смикнула вдруге та, що була легесенька, як пушинка, висмикнула ногу з одного черевичка, що так і вліпився в мед. А черевичок, як від неї відділився, враз став видимий. Слуги кинулись до нього, перелякана ж Попелюшка чкурнула чимдуж далі в одному черевичкові. Так і добігла вона, шкутильгаючи, просто додому. Зараз переодяглась у свої лахи, але від хвилювання забула свою золоту сукню всунути в горішок, золотий же черевичок від меду відмила й повісила сушитись над піччю.

Аж незабаром повернула й мачуха з доньками. Такі схвильовані, такі роздратовані! І не глянули вони ні на перебраний мак, ні на Попелюшку, уст не зачиняли, тільки про дивовижну золоту панночку оповідали та осуджували, яка вона нечемна, що навіть від свого нареченого-князенка втекла!

— І хто б вона могла бути? — повторювали раз по раз усі три.

Аж тим часом ціле вдовине обійстя наповнилось несподіваними приїжджими гістями. Були то палатні слуги й володареві гості, а між ними й сам князенко. Увійшов він зі своїм ловчим просто в хату до вдови, хоча майже нічого не побачив у хаті з позабиваними вікнами, однак привітався та й каже:

— Невідома красуня в золотій сукні, що я її собі за дружину вибрав, стратила при виході з мого саду оцього золотого черевичка. Слід же другого черевичка та босої ніжки ведуть аж до цієї хати. Прошу ласкаво приміряти, щоб я знав, кому належить ніжка, що була в цьому черевичку.

Зраділи вдовині дочки, вмить роззулись, таж нічого з того не виходило: перша ледве-ледве натягла маленького черевичка на великий палець своєї ноги, а друга ніяк не могла всунути п'ятки. Бачила це вдова й непомітно під столом передала своїм донькам гострий-прегострий ніж. Тоді перша, думаючи, що як стане вона князівною, пішки нікуди ходити не буде, тільки в кареті їздитиме, без жалів відкріила собі великого пальця, а її сестра відшматувала собі цілу п'ятку. Але не допомогло їй те: і покалічені ноги не могли вміститись у малесенькому черевичкові.

Засмутився князенко, аж це йому ловчий і говорить:

— Світлий пане, дивіться-но: таж тут ще одно дівча за припічком ховається. Може, то їй належить цей черевичок?!

— Та Бог з вами! — закричала, махаючи на них обома руками, вдова.
— То ж бо наша брудна Попелюшка. Лишіть її!

Але тим часом ловчий побачив другого золотого черевичка, що сушився над піччю. Подав Попелюшці князенко черевичка, а Попелющина ніжка так і шугнула в нього!

От зрадів тоді той князенко так, що й сказати не можна! Взяв ніжно за ручку Попелюшку та й говорить:

— Вітаю ж тебе, моя наймиліша! Даремно ти мене соромилась і від мене тікала. Прошу ж тебе: не відмовляйся й будь моєю дружиною!

Схилила Попелюшка красну голівку та бачить, що нема як далі викручуватись, й тихенько промовила:

— Хай станеться, як бажає ясний князенко!

Вхопила золоту сукню та черевички, вскочила в хату, вмить переодяглась й вийшла до князенка.

Тоді вивів її князенко з хати, посадив у повіз — й понесли їх коні, як вихор. Так швидко вилетіли вони з вдовиного обійстя, що ні сама вдова, ні її доньки навіть не встигли й рота роззявити. Хотіли були Попелюшку наздоганяти — та дарма праці: мачуха була вже стара, а доньки обидві шкутильгали через порізані ноги. Так і лишились вони в хаті з широко роззявленими ротами, бо їм віддих у грудях від злості та досади сперся.

А тим часом убога Попелюшка стала князівною, а потім і володаркою всієї країни. Тоді молодий володар роздав усім жебракам нові черевики й нові торби, як обіцяв, і з того часу в тій країні всі люди ходять обуті, а всі жебраки мають гарні писані торби.

ЗАЧАРОВАНА ПАВИЧКА

На великому пребагатому хуторі жив собі проживав старий козацький полковник, на назвисько Шруб. Та й були в нього три сини: два — як орли, третій, молоденький,— як сокіл. Були вони всі козаки-лицарі, та тільки мали різну вдачу. Перші два були пишні та горді, любили тільки воювати, на лови їздили та шукали різних пригод. А наймолодший — Ігор — більше любив господарство, сидів собі вдома, ловив у річці рибу, садив дерева, розмножував у саду чудові квіти. Та ще й знаменито грав на торбані . Так славно грав-пригравав, що, як, бувало, заграє та заспіває, то навіть пташки в саду всі припишкнуть, дух затають, щоб було ліпше чути Ігореву музику. Багато навіть із сусіднього лісу прилітало, щоб собі бодай трохи послухати та повчитись.

А Ігор найчастіше сідав грати під старою яблунею, що була велика, розложиста й така гарна, мов мальована. Хто її там посадив, коли те сталось,— ніхто того не знав. Але також ніхто не пам'ятав, щоб та яблуня колись зацвіла та дала бодай одно яблучко на спробу.

Всі інші дерева в саду були родючі, одна тільки оця красна яблуня ніколи і однією квіточкою не завітчалася. І дуже це дратувало старого

полковника. Отож одного разу, як гуляв він зі своїми синами-молодцями по саду, проходячи повз цю неплідну яблуню, сказав:

— Навіщо нам оце нікчемне дерево? Аж дивитись на неї прикро. Хай завтра її садівник зрубає, щоб я її більше не бачив. А щось путнє хай посадить на її місце!

— Дозвольте, ясний пане полковнику, своє слово докинути.

— Ну, говори,— каже полковник.

Підперся садівник мотикою й оповідає:

— Щоправда, дарма, що я вже сім десятків літ маю, а ніколи не бачив, щоб ця яблуня зацвіла. А отже, мої покійні тато мені, як був я ще малим хлоп'ятком, говорили, що яблуня ця — неабияка, бо ж вона не раз на рік, але кожної Божої ночі цвіте! Навіть казали небіжчик татусь, що не лише цвіте, але ж таки на ній і яблука виростають. Та не прості, а золоті. Чи то правда,— я не знаю, бо вночі в саду ніколи не ходив, та тільки тато покійний не такий був чоловік, щоб брехати. Ось що!

— Хм... — промовив полковник. Підкрутив довгого вуса й ще раз сказав: — Хм-хм... От так штука! Чи правда, хлопці?

— Правда,— говорять сини,— це, тату, штука! Не веліть, тату, її рубати, а дозвольте нам попильнувати: може, те все правда... Цікаво ж покуштувати золотих яблучок.

— Цікаво!.. Хм,— відказує старий батько,— навіть дуже цікаво! Мені вже з-під вуса аж слинка тече.

Та й звелів він старшому синові, козакові Гнатові, щоб цей на ніч у саду лишився та й на квіт яблуні подивився. А як будуть яблучка, то щоб і яблучок золотих нарвав та приніс батькові покуштувати.

Гнат покликав своїх товаришів-козаків, понастеляли вони під яблунею килимів і ряден, понаносили вина, меду й усяких ласощів, розвели величезне багаття — й дуже весело бавились. Так і не вчулись вони, як і північ наблизилась. Глянули на яблуню — аж диво дивнєє: все дерево вкрилось великими рожевими квітами, стало таке гарне, як наречена під вінцем. За короткий час почав квіт обсипатись, а натомість показалися і золоті яблучка. Наливаються яблучка, ростуть, більшають...

Гнат і всі його товариші-козаки зіскочили на рівні ноги й кинулись до яблуні, щоб зірвати дивні плоди. Аж чогось під ними земля заточилась, подув такий вихор, що жоден стояти не міг, так усі й попадали на землю. А на яблуню налетіла темна хмара, за хвилю впала відтіль страшна злива, що все козацтво попід килими позалазило й сиділо там мовчки; аж нараз усе затихло. Виліз тоді з-під килима Гнат, вилізли й його товариші, довго мокре галуззя розпалювали, а як розгорілося багаття,— бачать вони: знову яблуня така самісінька, як перед північчю була, й нема на ній жодного яблучка. Голісінька!

Вранці став сумний Гнат перед полковником.

— Так,— говорить,— і от так... Жаль і досада!

Та не було ради.

Махнув полковник рукою, обтер довгі вуса та й звелів другому синові йти на ніч яблуню стерегти. Другий брат — Кіндрат — не брав із собою товаришів, а покликав садівника та інших людей посполитих . Посадив їх тісним колом довкруги яблуні, сам сів під деревом, й почали вони мовчки чекати. Чекали, чекали, сопли й дрімали — аж уже й північ. І знову вся яблуня рожевим квітом рясно вкрилась, і знов почали натомість золоті яблучка являться. Ростуть, наливаються, щирим золотом виблискують, ось-ось уже й досягнуть.

Та враз почули люди посполиті, а з ними й Кіндрат, дуже великий холод. Ледве вони встигли позапинатись, як вдарив такий мороз, ніби на Різдвяні свята. Всі вартівці почали зубами цокотіти й труситись, як у пропасниці. А тим часом закрутила хуртовина, почав падати град, як куряче яйце,— так усі й сипнули хто куди попід густі дерева. Коли ж завірюха зненацька вщухла, як розпалили вартові багаття, побачили: голісінька стоїть яблуня, тільки саме листя на ній, по яблучках же й сліду нема, ані раз вкусити.

Полковник прокинувся ще вдосвіта: так йому кортіло покуштувати золотих яблучок. Таж дурно й цього разу ковтав він слину: прийшов і Кіндрат сумний, із порожніми руками.

— Хм... Хм... — каже старий полковник.— Мабуть, нема іншої ради: треба, щоб цю ніч ще повартував Ігор.

Як так, то й так! Ігор собі на ніч нічого не готував, а також нікого й до товариства не кликав. Не брав ні їжі, ні питва, а лиш узяв із собою свого голосного торбана, сів під яблунею, та, щоб не задрімати, потихеньку приспівував і пригравав різних гарних пісень.

Аж ось опівночі розцвіла яблуня. Обсипався квіт. З'явились золоті яблучка. Ростуть та й ростуть. Ось уже поналивались великі, як дитяча голівка. А Ігор сидить, чекає та все на торбані пригравляє. Аж ось потроху почало небо прояснюватись, й в тому чарівному світлі лагідно зашелестіли пташині крила. І з усіх сторін, не знать відкіль, прилетіло до яблуні дванадцять білих павичок. Посідали вони довкруги на яблуню, немов білою габою, своїми довгими хвостами вкрили її. Стали золоті яблучка дзьобати, але, як почули торбанову музику Ігореву,— принішкли й почали слухати. А він їм все грає та й грає, то сумної, то веселої. Забули красні павички й про золоті яблучка. Аж нарешті найгарніша з цих птиць, що на голівці мала золоту коронку, кинула Ігореві просто на коліна найбільше яблуко, а сама промовила ніжно:

— Вітаю, Ігоре, лицарю молодий! Давно вже хотіла я тебе побачити, бравий козаче! Віддай оце яблуко полковникові Шрубові та перекажи йому, що вітала його княжна Оксана. Та ще скажи, що вже більше сюди ми не прийдемо й ця яблуня більше не родитиме золотих, лише звичайні яблучка. Тобі ж, милий полковниченку, дуже я дякую за твою чудову музику, що ти нею нас привітав.

Вмить по тому павички обдзьобали всі яблука, зашелестіли крилами та хвостами й відлетіли в різні сторони.

Ще й до хати Ігор не дійшов, як зустрів його старий полковник. Побачив сина, витер вуси раз, витер два та:

— Ну, що ж? — питає.

— А от що, татусю! — усміхається молодий Ігор і виймає з кишені чудове золоте яблуко. А тоді й розповів усе, що чув і що бачив.

Дуже втішився полковник, як побачив золоте яблуко, але ж і дуже засумував, що відтепер стане яблуня звичайною.

Дійсно, як прийшла весна, зацвіла яблуня, як усі інші. Але яблучка на ній того року не дозріли. Бо від самої весни в цій країні не впав жоден дощ, а сухий вітер віяв день і ніч. Повсихало все і в полях, і в садках, і на огородах. Почався голод. Посумніли люди, посмутніли й лицарі, засумував і старий полковник Шруб.

— Хм-хм! — каже.— Мабуть, віднесла з собою дощ княжна Оксанка. Треба б її знайти та перепросити.

— А де її знайти? — відказав брат Гнат.

— А куди по неї йти? — додав брат Кіндрат.

— Хм, дійсно,— каже їм на це полковник.— Ніхто ж бо нічого не знає, яка вона й є, ніхто її не вгадає.

— Е, ні, татусю,— каже Ігор,— я її по голосочку пізнаю відразу.

Зрадів полковник та й говорить:

— Тож не гайся, сину, та хутчій на коня й гайда шукати княжни Оксанки. Скажи їй так і так, ну... сам знаєш, що казати маєш.

Уклонився татові Ігор, поцілував із пошаною руку, скочив на коника вороного, махнув на свого джуру Омелька — й тільки земля під ними задудніла.

Довго-предовго їздив по всіх усядах молодий лицар Ігор. Бо ж ніхто ніде нічого не чув і не знав про княжну Оксанку. Та Ігор був лицар витривалий, а тому їхав та й їхав, питався та питався. І ось одного вечора виїхав він на височенний шпиль, такий високий, що туди вже навіть і пташки не могли вилетіти. А там при дорозі — дивиться — стоїть хатиночка. Маленька, чорна, закурена. А при воротях зігнулася бабка, така стара, така поморщена, як печене яблуко, й у руці порожнє відро тримає. Стало Ігореві жаль старої, тож він її привітав гарно та й говорить:

— Дозвольте, бабусю, я вам води витягну й в хату занесу.

— От спасибі ж тобі, синочку Шрубенко! — відказує йому бабуся.— Добре ж ти зробив, що до мене завітав. А за те, що ти мене, стару, пожалів, я тобі віддячуся. До мене щоденно бодай на одну хвилю прилітає княжна Оксанка. Отже, коли хочеш, лишися тут, то її побачиш і з нею поговориш.

Втішився Ігор невимовно, що знайшов те, чого шукав. Та передчасно втішився, бо невелика була йому з того потіха. Той чарівник, що княжну Оксанку заворожив і на паву перетворив, пообіцяв лицаревому джурі

багато грошей, якщо він перешкодить Ігореві поговорити з Оксанкою. Омелько був зажерливий і зрадив свого пана. Дістав від чарівника мошонку з дукатами та сонну сопілку. І от, саме в південь, як мала прилетіти до бабки княжна Оксанка, почав Омелько на сонній сопілці грати. А Ігор, що в садочку під грушкою сидів, на торбані тихенько бринькав та Оксанку виглядав, враз почув, що обважніли йому повіки, самі собою впали руки, й непомітно зійшов на нього такий міцний сон, що він нічого не чув і не бачив.

І в цій хвилині прилетів блакитний повіз, білими кіньми запряжений, а з нього вийшла пречудова дівчина. Така гарна, що такої красуні ще й досі на світі ніхто не бачив. Враз пізнала вона Ігоря. Схилилась над ним, почала його теплими словами називати... Ні, не прокидається лицар! Так і відлетіла Оксанка, ні слова від юнака не почувши.

А тільки що відлетіла, прокинувся Ігор, потягнувся та й говорить Омелькові так радісно:

— Ой, любий мій джуро Омелечку! Таж ти й уявити собі не можеш, який пречудовий мені сон снівся! Здавалось мені, що найгарніша з усіх дівчат, княжна Оксанка, на блакитному возі сюди прилітала, наді мною стояла й різними солодкими найменнями мене називала.

Джура втупив очі в землю й мовчав, ніби землі наївся. Бо ж таки, як і кожному зрадникові, соромно йому було свого лицаря зраджувати. Однак і на другий день підплатив його злий чарівник. І знов Омелько впівдень на сонну сопілку заграє, і знов лицар Ігор заснув, і знову марно його розбудити намагалась прекрасна княжна Оксанка.

А коли сталось так само й на третій день, відлітаючи, сказала Оксанка Омелькові:

— Скажи своєму панові, що більше я сюди прилітати не можу.

Коли ж він хоче мене побачити, хай приїде до скляного замку. Тільки хай попереду свою шапку козацьку на списа повісить. Коли ж ти, Омельку, цього не перекажеш, то не сподівайся, що тобі твої збитки минуться!

І з тим відлетіла на блакитному повозі.

Як же прокинувся Ігор і почув, що йому Оксанка переказувала, розвиднілось йому в голові. Взяв він Омелька за петельки та й почав із ним говорити, але трохи інакше, як попереду говорив. Не хочу я цієї розмови тут переказувати від слова до слова. Буде й того, коли скажу, що скінчилась та розмова так: вхопив козак Ігор сонну сопілку й так торохнув нею по голові Омелечка, що сопілка на скалочки розлетілась, а Омелькова голова тріснула, як достиглий кавун. Така кара постигла його за зраду! Тоді подякував Ігор милій бабусі, подарував їй Омелькового коня, а на прощання сказав:

— Розкажіть, бабусю, чарівникові, що було Омелькові. Коли ж і далі той лиходій до мене чіплятиметься, то скажіть, що й його Ігор Шрубенко зможе побороти. Бо ж не такий чарівник хитрий, коли показав мені, як княжна Оксанка в дійсності виглядає. Тепер я її не то що на землі, а й під землею знайду!

Притис коня острогами і, як вихор, вилетів з бабиного дворища. Грає-скаче під ним кониченько, що відпочивав аж три дні. Але в лицаря не грає серце. Знає Ігор, що з чарівником тяжко боротися без помочі інших чар. А де ти їх тут, у чужому лісі, шукатимеш?! Аж нараз чує він, що глибоко в долині, під тією кручею, на якій він опинився, страшеними голосами сваряться якісь дивні люди. Глянув Ігор додолу та й бачить, що то б'ються на дні провалля страшні великани.

"Певне, теж чарівники! — подумав лицар.— Ну, що ж! Може, вони з тим чарівником, що мені шкодить, у сварці, то мені проти нього допоможуть".

І, не гаючи часу, пустив коня під кручу та й став поміж великанами, що саме позасукували рукави, щоб почати знову навкулачки.

В'їхав між них, чемно привітався та й говорить:

— Ясні панове великани! Чого ж це ви такий гармидер ізняли, аж ліс вгинається? Може б, я вам чимсь став у пригоді?

А найстарший поглянув на нього згори та й каже:

— Чи бач, який найшовся Соломон?! Чим же ти нам можеш допомогти, комашко?

— Як чим? — не злякався Ігор.— Доброю радою! А ви мені за неї також доброю радою заплатите. Чи згода?

— Ну, та вже згода! — кажуть разом усі великани.— Будь нам за суддю. От,— кажуть,— помер наш батько та й залишив нам оцей плащ з імлі. Хто цього плаща одягне, відразу опиниться там, де тільки схоче. Видима річ, що кожен із нас радніший стати власником цього плаща.

— Хм, хм! — сказав Ігор, наслідуючи свого старого тата.— Хм... А знаєте що?

А вони всі разом питають:

— А що?

— От що,— каже лицар.— Бачите оте дерево на краю провалля?

— Бачимо! — кажуть усі три великани разом.

— Так біжіть ви всі чимдуж до того дерева та назад. Хто перший з вас сюди добіжить, тому й належатиметься цей плащ без жодної сварки та бійки. А поки ви бігатимете, позичте мені його на одну хвилю! Я вмиль тут буду.

Так і зробили: великани побігли до білого дерева, а Ігор обгорнув себе плащем із мли, та ледве встиг проказати: "До скляного замку!", й ледве він свою шапку на спис настромив, як в тій миті спинився біля красуні-княжни Оксанки.

— Люба моя крало! Коли й я тобі любий, ховайся мерщій під цей плащ, не кажучи й слова! Поговоримо потім!..

Оксанка не була дуже балакуча та цікава, вмиль сховалась під плащ щільно біля Ігоря, а цей тільки гукнув:

— Назад, у провалля!

І в цій хвилині вони опинились у проваллі, по якому саме повертали від білого дерева великани.

Ігор повісив плаща на сучок, сам швиденько в сідельце, посадив позад себе княжну Оксанку і тільки шапкою помахав великанам:

— Дай вам Боже здоровлячка й усякого щастя. Ось ваш плащ!.. — і притис острогами боки коневі.

Та ледве кінь вискочив з котлована, де бігали великани, озвалась до Ігоря княжна Оксанка:

— Лицарю мій милий, Ігорику мій любий! Хочу тебе попросити про щось дуже-дуже важливе.

— Тільки скажи, моя найдорожча, все з радістю для тебе зроблю, бо ж я тебе щиро кохаю.

— Так спини коника! — говорить Оксанка.— Посідаємо десь під скелею любенько та й поговоримо гарненько.

Вискочили вони з сідельця, пустили коня на зелений моріжок, посідали біля потоку в кам'янім фотелі, й почала Оксанка оповідати:

— Насамперед, Ігорю, велике тобі спасибі, що ти мене врятував від чарівного закляття, а ще більше тобі дяка, що ти мене ніколи не питав, хто я й чого була заморожена. Тепер я можу й мушу тобі все розповісти, щоб не сталась потім якась прикра несподіванка. Чи можу я говорити все по щирій правді?

Ігор тільки пригорнув до себе Оксанку:

— Ну, та як же ж інакше?... Говори, говори все!

— Так слухай! Батько мій був дуже злий чарівник. А оті три великани, що — чуєш? — ще й досі там за скелями б'ються,— то мої рідні брати...

І вона замовкла.

— Хм-хм... — батьківським звичаєм промимрив Ігор. Але ж що був він дуже стриманий, то вчас прикусив губу, щоб не сказати передчасно чогось неслухного, подумав трохи, а тоді й каже:

— Так слухаю, Оксанко, далі...

— Наше володарство,— продовжувала Оксанка,— було в сусідстві з тими маєтками, що придбав їх твій тато, полковник Шруб. У мого ж батька, крім мене й трьох синів, було ще одинадцять дочок. Кожна з них

мала на обов'язку завідувати погодою в одному місяці. В дванадцятому місяці погоду доглядав сам батько. Я ж була ще маленька, вчилась різних наук, а звали мене княжною, бо ж батько мене вельми любив і хотів, щоб після його смерті я стала володаркою його земель і добра.

От коли я вже трохи підросла,— чогось одної ночі мені не спалось.

І побачила я, що перед північчю повставали мої сестри з ліжок, раптом перетворились їхні білі довгі сорочечки на білі пав'ячі пера, махнули вони крилами й відлетіли в чорну ніч. Так мене це вразило й зацікавило, що я зірвалась із ліжка й з криком кинулась за ними до дверей. Таж у ту мить вхопив мене за руку мій батько.

— Стій! — гукнув грізно.— Забороняю тобі бігти за сестрами та довідуватись, чого й куди вони відлетіли! Я хочу, щоб ти назавжди зосталась людиною! Йди лягай і забудь, що ти бачила!

Я дуже злякалась, все пообіцяла, чого вимагав батько, й вернулась у ліжку. Та другої ночі, саме перед північчю, я мимохіть прокинулась і знову бачила, як сестри раптом змінились на павичок та одна по одній випурхнули з нашої кімнати. Після того щоночі я прокидалась о тій самій годині, щоночі бачила, як відлітали сестрички, й забракло мені сили терпіти далі цю таємницю. Тоді я попросила в найкоханішої моєї сестриці висвітлення. От вона й розповіла мені, що вони кожної ночі літають до вашої чарівної яблуні на вечерю. Що ж, мені дуже захотілось покуштувати золотого яблучка, може, ще більше, як твоєму татові,— то моя сестричка й принесла мені у дзьобі шматочок. Як тільки я діткнулась того яблучка губами,— враз і я змінилась на павичку. Та моя біда була більша за біду сестер: я вже назавжди стала птахом. Тільки що була я княжною, то в мене на голові виросла золота коронка.

З того часу і я щоночі літала з сестричками до яблуні, а на мою провинність припало керувати дощем в тій країні.

Ігор слухав, затаївши дух.

— Ну, ну, продовжуй, продовжуй! — просив він, коли Оксанка на хвилинку замовкла.

— Батько, перетворивши мене за мою неслухняність на павичку, все ж таки мене трохи пожалів і за якийсь час сказав: "Якщо матимеш щастя, то колись тебе розчарує чудова гра такого юнака, котрий вмітиме бути делікатним, не даватиме тобі недоречних та неслухняних питань, як ти це дозволила собі з своєю сестричкою..." Тож чи маю я тепер говорити, як я тобі безконечно вдячна, що ти мене шукав, що перетерпів стільки трудів та небезпек і став моїм рятівником.

— Зате ж тепер ми вже ніколи не розлучимось! — стиснув Оксанині ручки Ігор.

— Ні, ні!.. Ще постривай, мій сміливий лицарю! Ще це не все! Моє звільнення від чарів може стати повним тільки тоді, коли будуть звільнені й мої брати. Тоді тільки я зможу бути твоєю на все життя.

— А як же з них зняти закляття? Скажи швидше! Я готовий на все! — скрикнув молодий Ігор.

— Це й дуже легко, й дуже тяжко,— відповіла з сумом Оксанка.— Вони стануть звичайними людьми тоді, коли їх хтось чужий поцілує в чоло.

— Про мене, хоч і десять разів!

— Але ж ти не можеш досягти до їхніх голів! Бачив, які великани!

— Добра думка більше за всякого великана! — відповів бравий лицар.— Згадай, як я їм порадив поділити плаща й через те здобув тебе. Тож на поцілунок завжди знайдеться рада! Біжи ти, Оксанко, мерщій до

них! Вони з тієї бійки та біганини, напевно, потомились, як воли після оранки. Так ти їм скажи, щоб вони нашвидку впіймали пару ведмедів й десяток чи два кабанів та розложили багаття, а ти їм зробиш смачну та масну вечерю. По вечері вони полягають спати, а тоді я обережно під'їду до кожного на коні й поцілую кожного, куди там треба. Все-таки ж то мої майбутні швагри! Чи не так?

Та Оксанка вже не витрачала часу на відповідь: вона, мов блискавка, помчала до братів. Зробила їм чудову масну вечерю, ну, а по масній їжі кожному ж хочеться спати. Тож, як великани полягали довкола багаття, видряпалась княжна Оксанка на скелю й почала кивати пальчиком на лицаря-козака. Ігор миттю на коника, підскачив потихеньку до першого брата — та цмок його в чоло! А великан тільки зітхнув й раптом зменшився, мов той балоник, якого ви проткнули голкою. Ігор тоді — до другого, цмокнув і його. І з другим сталося так само, а потім і з третім. Тільки ж третій великан після Ігорового поцілунку став такий маленький, як хлопчик: дуже-бо сильно поцілував його розрадуваний лицар! І встали всі вони зовсім не такі погані, як були раніш, а цілком такі, як звичайні люди.

Й почали бувші великани дякувати Ігорові, бо, як казали:

"Дуже то кепська річ бути великанами. Ні ліжка такого, щоб можна було спати, випроставшись, ніде не знайдеш, ні в хату влізти не можна, бо двері низькі й тісні, ні коня такого не здобудеш, щоб можна було на ньому верхи їхати, бо ж все ноги по землі далеко за конем волочаться. Але ж,— кажуть,— найгірше те, що коли людина стане великаном, то в ній зростає страшна зарозумілість. Зарозумілій та пишній людині дуже тяжко жити на світі, бо вона стає ніби сліпа. Та де там! Ще гірше, як сліпа: й очі має, й дивитись може, а тим часом нічого поза самим собою не бачить, бо власна зарозумілість її осліплює!

— Так, добре,— каже Ігор,— що ви поменшали. Тільки кепсько те, що я на свого коня можу взяти саму Оксану, а вам вже доведеться тюпати за нами пішки.

— Але ж ми маємо чарівний батьківський плащ!..

Сюди-туди — нема ніде того гарного плаща! Шукали, шукали, аж нарешті бачать: лежить під кущем замість плаща стара, брудна ганчірка, така огидна, що й гидко її в руки взяти. Бо ж тепер уже з неї всі чари відьмівські вийшли! Плюнули тоді всі по черзі на отой чарівників колишній плащ та й пішли за Ігорем та Оксанкою пішки.

Тож-то зрадив полковник, як побачив сина, красуню — його наречену — та трьох бравих молодців, її братів! А ще більше зрадив старий, як враз небо потемнішало, загуркотів грім і впав великий дощ, аж забубоніло по дахах.

Та вже на цьому й казці кінець. Бо ж не тяжко догадатись, що Ігор взяв за дружину прекрасну княжну Оксанку.

У ЛІСОВИХ РОЗБІЙНИКІВ

Колись давно-давно та десь далеко-далеко жив собі король із королевою. Та й мали вони донечку, гарну, як сонечко, а звали її Оленка.

Як минув Оленці п'ятнадцятий рік, сталось їй перше велике горе: померла матінка.

Перед смертю королева дуже-дуже просила короля, щоб не брав він собі іншої дружини, щоб Оленка не мала мачухи. Король свою королеву дуже любив, усе їй, що вона хотіла, пообіцяв й дуже по ній плакав і побивався. Аж великий жаль узяв його найближчих прихильників — людей дворових — й почали вони невтішного короля намовляти, щоб він хоч трохи розважився, щоб по своєму королівстві поїхав, на свою землю та на своїх людей подивився. Король же був такий, що завжди доброї ради слухав. От і поїхав він у далеку подорож по своїх володіннях, що їх і за кілька днів не можна було оглянути. А Оленка залишилась удома

сама. Все вона зітхала та плакала, дорогу матусю згадувала, на могилку її все ходила й там квіточки поливала та доглядала.

Та ось за якийсь час повернувся з подорожі й король. Повернувся та вже не сам, а приїхала з ним і одна гарна пані, що стала Оленці за мачуху. І хоч Оленка її привітала чемно та відразу була їй слухняна й зичлива, не знати й чому не злюбила мачуха своєї пасербиці — нерідної доньки. І так не злюбила, що раз у раз на бідну дівчину королеві, чоловікові своєму, скаржилась і нарікала. А король був чоловік м'якого серця й радо слухав всього, що від нього хотіла молода дружина. Вона ж хотіла злого, бо треба вам сказати, що була та Оленчина мачуха лиха чарівниця. Отож і умовила вона короля, щоб він про свою доньку цілком забув, ніби її ніколи й на світі не було...

Весело стало жити мачусі, бо ж вона й так була молода та гарна. А тепер усі почали помічати, що вона ще гарніша буває, коли виходить зі своєї окремої кімнати, де часто заходить й куди нікого не пускає. Та одного разу, виходячи з тієї таємничої кімнати, забула мачуха замкнути двері. А тим часом ішла сходами Оленка й почула, ніби хтось в тому покої жалібно пищить. А що була Оленка дівчина дуже добра, то помислила: може, там хтось потребує помочі? Й тому зайшла в покій, куди нікому не було дозволено входити. Зайшла та й здивувалась, бо в покої не було нічогісінько, крім одного фотеля та великого люстра-дзеркала. Подивилась Оленка скрізь, заглянула й за люстро — ніде нема жодного живого створіння, й не чути ніякого писку чи зойку. Тоді вона сіла перед люстром, щоб полюбуватись своєю чудовою русою косою, а потім устала, тихенько вийшла й двері щільно, як годиться, зачинила.

Так і не довідалась вона, що в тому люстрі, в яке дивилась, чарівниця-мачуха замкнула маленького духа, якого звали Шилохвостиком. Сидів він там й мав за обов'язок давати королеві добрі ради, вихвалювати її красу та підказувати, що вона мала робити, щоб бути ще гарнішою.

Отож тільки королева з проходу повернула, враз підступила вона до чарівного люстра, покрутилась сюди-туди та й питається Шилохвостика:

— Скажи ж мені, Шилечку наймиліший,

Хто є в цілім світі найгарніший?

Цими словами чарівниця-королева щодня по кілька разів у дзеркала питалась, а Шилохвостик незмінно їй відповідав такими словами:

— Таж ти у світі найгарніша,

Моя королево найкрасніша!

Але ж тепер Шилохвостик якийсь час промовчав, а потім тихенько й проказав:

— В цілім світі найгарніша,

В цілім світі найкрасніша

Ота дівчинка маленька,

Що зовуть її Оленка!

Як почула ці слова королева, так не знати, що з нею й сталось: чисто ошаліла зі злості. Спочатку зімліла, потім, як очуняла, верещала. А як захрипла, що й голосу вже не могла подати, тоді вирішила, що вона Оленку заб'є, та й край!

Покликала тоді королева старезну бабу, що на всякому зіллі та корінні розумілась, й звеліла вона цій злій бабі відвести Оленку до

темного-претемного, страшного лісу, аж у саму середину, й покинути її там, щоб її з'їли вовки.

Баба довго не міркувала, пішла відразу до Оленки та й почала її улесливими словами до лісу кликати, щоб, мовляв, вона їй, старезній та немічній бабизні, допомгла збирати лікувальне зіллячко людям на користь. Оленка була дуже жаліслива, нічого злого ніколи не підозривала, тому відразу погодилась і радо пішла з бабизною в ліс. Коли вже вони перейшли й луки, й гори, зла баба круть-верть! — та кущами, та поза деревами — й зникла, а бідну Оленку саму в найгустішому й найтемнішому лісі покинула. Оленка й гукала. Оленка й кричала, хрест-навхрест все обходила, скрізь тую злу бабу-зіллярку шукала. Та даремно! Баба тільки п'ятами наживала та чимдуж тупотіла до королівської палати.

Як зрозуміла ж Оленка, що вона опинилась сама-самісінька на цілий той великанський ліс, як пересвідчилась вона, що дороги відсіль сама не знайде, то помолилась вона потихеньку та й подалася вперед, куди її очі дивились. Йшла та йшла, аж тільки надвечір побачила в гущавині лісу світло. Попростувала вона на той вогник. Аж там стоїть старий дім, і тільки в одному його вікні світиться світло.

Що мала Оленка серед ночі в темному лісі робити? Недовго міркуючи, подалась вона просто до цього дому. Тільки, де не ходила, побачила: дім цей великий, але в цілому нема живої душі. Лише в одній кімнаті в печі вогонь горить і стіл великий стоїть із дванадцятьма приборами. Стіл добре накритий, ніби когось чекає, бо вже й їжа на столі поставлена. Оленці так схотілось їсти, що й, сама себе не пам'ятаючи, шматочок м'яса вкраяла, потім із гладущика трохи молока відпила, подякувала Богові за вечерю та й пішла по інших покоях дивитись, що воно в цьому лісовому домі є.

Пройшла вона чимало покоїв, аж увійшла в одну чудову-пречудову кімнату. А в ній по самій середині на золотих ланцюгах висіло прекрасне ліжко. Оленка довгим блуканням по лісі була страшенно вморена, а

тепер після їжі почула велику оспалість , тож, не довго думаючи, роззула черевички та й влізла в те гарне ліжко. Ну, а що можна в гарному ліжку робити? Спати! Отож і Оленка вмить міцно-преміцно заснула.

Та не довго вона й спала, бо рівно опівночі прийшло в цей лісовий дім дванадцять розбійників. Поприходили вони в ту хату, де піч топилася та стіл був накритий, і посідали вечеряти. Але їхній ватажок спочатку пішов до своєї кімнати. Увійшов, аж гульк! — спить на його ліжку паняночка, та яка гарнесенька!

Довго він на неї дивився, й з одного, й з другого боку заходив, а потім пішов до своїх товаришів та й каже:

— Панове-товариство! Давав я вам обіцянку вірно усім, що придбаю, з вами ділитись. Знаєте ви, що ніколи я цієї обітниці не зломив і нікого не скривдив. Але ж сьогодні знайшов я щось таке, що є мені дорожче за всі скарби світу. Скажіть же мені приязно: чи маю я свою знахідку також вам віддати, чи вільно її мені собі залишити?

Подумали вірні товариші, поміркували по-приязному й вирішили, що коли по умові кожна добич належить усім, то й із цією так само бути повинно.

— Як так, то й так! — говорить на це ватажок.— Тільки мусите мені запрягти, що мою знахідку кожен із вас охоронятиме й жодної кривди їй не зробить.

Запряглися розбишаки, а тоді вже ватажок збудив Оленку, попросив її чемно, щоб вона нічого не боялась, бо кривди їй жодної не буде,— та й вивів її за ручку до розбійників. Ці спочатку остовпіли, як таку гарну дівчину побачили, потім усі разом їй низенько вклонилися й почали прохати, щоб вона в їхньому домі залишилась та стала у всьому домові за господиню.

Що мала казати Оленка? Мусила погодитись у лісовому домі господарити, розбишакам їсти варити, павутину зо стіни здіймати та всяко це розбишацьке житло чепурити. Якби ж вона знала, що то — розбійницьке гніздо! А то собі думала, що в лісі живе дванадцять добрих братчиків-дроворубів...

А тим часом чарівниця-королева сказала королю, що Оленка була невдячна й крадькома покинула батьківський дім. Сама ж страшенно тішилась, що вже назавжди позбулась нелюбої пасербиці. Мерщій подалась вона до чарівного дзеркала й питається:

— Скажи ж мені, Шилюсю наймиліший,

Хто є в цілім світі найгарніший?

А Шилохвостик мовчав-мовчав, а далі й озивається тихеньким голоском:

— В темнім лісі найгарніша

Й на весь світ є найкрасніша

Ота дівчинка маленька.

Що зовуть її Оленка.

Ой, розлютилася мачуха! Ай-ай-ай! Враз ізвеліла покликати старезну бабу-зіллярку й на неї так кричала, що аж почало їй у горлі дерти. А потім, як уже налаялась досхочу, дала бабі гарні-прегарні шати, звеліла хутчій до середини лісу бігти, знайти, де Оленка проживає, й там у хаті покласти їй оту одіж. Та щоб зробити це саме тоді, коли в цілому домі не буде ані живої душі. А були то шати затруєні: як тільки їх Оленка на себе одягне, так і впаде мертва.

Побігла баба з цими шатами до лісу. Шасть сюди, шасть туди — знайшла розбійницький дім, сховалась біля нього та й почала чекати. А коли Оленка вийшла з відром по воду й пішла до струмочка, баба мерщій до вікна, хутенько через лутки перекинула одну ногу, потім другу й вмить перелізла в покій, поклала шати на стіл, а сама, не обертаючись, майнула додому.

Як Оленка вернулася з водою, тільки оком по хаті повела — враз і побачила ці чудові шати.

"Хто ж це мені,— думає,— цю красну сукню тут поклав?.. Але ж і гарна яка!.. От хоч би раз глянути, як вона мені личитиме!"

І сказано: дівчина! Не могла вона заспокоїтись, аж поки цих шатів на себе не вдягла. Та тільки їх запнула, як раптом упала мертва на підлогу.

Вночі повернули розбійники додому. Дивляться: стіл не накритий, в печі ледве вугіль чадить, а їхня господиня лежить мертва серед покою. Піднесли її, водою на неї бризкали, руки їй розтирали,— та все було даремне. От тоді встав розбійницький ватажок і говорить:

— Панове-товариство! Це нам прийшло таке лихо за те, що не по правді ми живемо. Не годиться так людей кривдити, як ми це робимо.

Тож поховаймо це тіло красне та, поки ще є час, спробуймо змінити спосіб нашого життя, покиньмо наше лихе заняття!

Говорить, а сам дрібними сльозами плаче. Всі інші тільки голови попускали та притакують.

Отож поклали вони мертву господиньку на шовкові подушки, винесли її в ліс, аж на височезний стрімчак. Зробили над мертвою гарну стрішку, а довкола понаставляли запалених свічок. Поставали навколішки та й

заприсягнули, що вже далі будуть жити по правді. Потім попрощали один одного та й порозходились у всі кінці світу...

А тієї самої ночі цим страшним лісом проїздив один гетьманенко. Їде він та й їде, нічого не підозріваючи, аж ось нараз побачив на високому шпилі силу світла. Казав своїм попутникам затримати коней та й послав кількох хлопців, щоб вони пересвідчились, що там таке діється.

Швидко повернулись гетьманчукові слуги, та всі бліді, перелякані так, аж зуби їм цокотять, а сказати й слова не можуть. Усміхнувся до них гетьманчук, вискочив на коника й прудко подався сам на гору. Видерся на шпиль і очам своїм віри не йме! Хто ж бо таке бачив, щоб серед глибокого лісу, на дикому вершку сама лежала собі на шовкових подушках гарна-прегарна дівчина, як весняний день, довкола оточена палаючими свічками? Та гетьманенко не був із полохливих і не вмів довго міркувати. Відразу підійшов він до красуні, взяв її на руки та й поніс додолу до своїх людей. Там, в долині, біля потоку, спробували були подорожні привести до тями неживу, та вони нічого не вдіяли: не спритомніла Оленка. Тоді гетьманенко звелів прив'язати її до сідла, махнув тільки рукою своєму почтові, й полетіли коні, як вітер. Заїхали до палати, де жив старий гетьман, гетьманчуків тато. Привітався гетьманенко із мамою, вхопив на руки дівчатко та й говорить до гетьмана:

— Любий мій таточку! Дивіться-но, що я в лісі знайшов! Та це ж найкраще дівчатко в світі білому! Так я її полюбив, що коли вона не оживе й не стане мені за дружину, то ніколи ви мене не побачите жонатим!

Злякалась гетьманова, схвилювався й гетьман. Почали вмовляти сина, щоб він отямився, бо ж таки на широкому світі існують гарні й живі дівчата, не лише мертві. А цю звеліли служницям взяти, роздягти, обмити тіло на смерть, а потім його до труни належно прибрати. І сталося несподіване диво: тільки служниці роздягнули сукню, почала Оленка оживати, а як її роздягли — прочуняла зовсім й не могла собі

усвідомити, де вона й що з нею ті дівчата роблять. А дівчата, видима річ, зжахнулись, зчинили страшний лемент і — хто куди — порозбігались по всій палаті. Почула гетьманова цей страшний рейвах і пішла подивитись, що там сталося. Аж бачить: сидить собі Оленка на кріселку та свою довгу косу розчісує.

Гетьманова її гарненько привітала, звеліла принести свої нові шати (бо ж і вона не була велика на зріст) і, одягши Оленку, повела її до гетьмана, де саме був і гетьманчук.

І розповіла їм все Оленка: як вона мусила з дому піти в світ, як у лісі натрапила на розбійницьке гніздо, як її добре розбишаки привітали, як — не знать хто — підкинув їй сукню чарівну, як вона вмерла та як розбишаки, на це дивлячись, покаялись у своїх провинах, а її врятував гетьманчук. Все вона докладно розповіла, бо хоч і видавалось, що вона нежива, в дійсності ж вона свідомості не втратила й все чула, що довкола неї говорилося.

Так усіх це Оленчине оповідання розхвилювало, що й не сказати. А надто — молодого гетьманенка. От він устав, узяв Оленку за білу ручку та й каже:

— Коли ти все чула, що довкола було, тож знаєш, що ти — моя люба наречена! — Й, поклонившись батькові, додав: — Отже, благословіть нас, мамо й тату, на чесний шлюб!

І це тривало довго, поки всі приправи робились: нехайно таке гучне весілля в гетьманських палатах уладили, що довго-довго тільки й мови про те було в близьких і далеких сусідів, що їх на ті урочистості запросили.

Та найцікавіше те, що й королеву-мачуху на весілля запросили, а їй і в голові не було, хто ж то є та гетьманенкова наречена. Тільки як

чепурилась королева, щоб на весілля їхати, стала вона, як звичайно, перед своїм люстром та й питає:

— Скажи ж мені, Шилюсю наймиліший,

Хто є в цілім світі найгарніший?

А Шилохвостик мовчав-мовчав, а далі як запищить:

— Наречена гетьманенка —

Твоя пасерба Оленка!

Як почула це королева-мачуха, то ноги їй підігнулись, жижки затрусились, очі вирячилися, губа відвисла додолу — й неначе раптом хтось усе повітря з хати вкрав, не стало їй чим дихати. Затремтіла вона вся, затрусилась та й бабахнула просто на дзеркало мертва. А дзеркало теж не витримало, впало, розбилось на маленькі скалочки, а з-поміж них вискочив зголоднілий в'язень Шилохвостик і чкурнув чимдужче з королівської палати. Куди він забіг, й досі рішучо ніхто в цілій країні не знає.

Також ніколи й не дізналась Оленка, як зла мачуха хотіла її життя позбавити. Старого ж короля, батька свого, як він удруге овдовів, дуже жаліла й до самої смерті ніжно доглядала. А вам із усієї події тільки одна користь: можете цілком вільно ходити тепер у ліс, бо ж лихі розбійники стали вже добрими людьми й жодної шкоди вам не зроблять. Коли ждесь зустрінете Шилохвостика, не кривдіть його, малого, бо ж нічим він не винуватий, що не має тіла й на вас не подібний.

ЖАРТ КОРОЛІВНИ

За горами, за лісами проживав могутній король. А був він удівець, бо ж дружина його давно вмерла, королеві ж полишила три доньки.

Був цей король уже чоловік старший, підтоптаний, мав зовсім сиву голову, в кістках крутив йому гостець, спина не хотіла випростуватись, і ледве-ледве човгав він по своїй палаті. Отож, сподіваючись, що вже незабаром прийде до нього смерть, день і ніч він думав: котрій із трьох доньок передасть він своє королювання? І впало йому на думку довідатись, котра з трьох князівен найдужче його, старого батька, любить та котра з них найліпше зуміє йому те сказати й виявити.

Коли були всі разом, король промовив до них:

— Дівчатка мої любі! Задумав я, що буде по мені королевою в нашому королівстві та з вас, що мене найбільше любить. Так, отже, майте це на увазі.

— Татусю,— враз на це озвалась найстарша донька,— я люблю вас дужче, як золото з усього світу! — Й вона палко поцілувала його в руку.

— Добре ти сказала, доню,— відповів старий король.— Дуже добре! Бо ж що є дорожче за золото, за яке можна все собі купити?! Бачу, що ти варта королівського трону.

Але не встиг і докінчити, як впала перед ним навколішки середульша, притулилась до його колін та й каже:

— Таж ви самі, татусю, знаєте, що люблю вас більше за себе саму!

— Спасибі, спасибі тобі, донечко! Дуже добре ти сказала. Бачу, що й ти варта бути королевою.

Тим часом наймолодша донька, Маруся, поки сестри лащились до батька, приправляла татові снідання, бо ж було це зранку й король ще нічого не їв.

От обернувся король до Марусі та й питає:

— А ти що ж, доню, нічого мені не скажеш? Чи дуже ти мене любиш?

Маруся тримала в руці солянку з сіллю й, показуючи її королеві, жартома промовила:

— Люблю вас, тату, як сіль!

— Як?.. — насупився король.— Як сіль?

— Ах, ти негідна! Ах, ти нечемна! — закричали на неї старші сестри.— От так ти шануєш нашого татка?!

— Еге ж, еге! — розгнівався й король.— Видиш, як ти шануєш свого тата!.. Як сіль!.. Чи бач? Так йди ти від мене геть, дочко невдячна! Йди собі в світи, щоб і очі мої тебе не бачили й вуха мої про тебе не чули. Відтепер у мене є тільки дві доньки. Ти ж могла б стати королевою тільки тоді, як сіль стане дорожча за золото. Пішла собі геть!

Зажурилась жартівлива Маруся. Посмутніла й не похвалила сама себе, що не до речі пожартувала. Але не нарікала, не плакала. Взяла трохи їжі та одежі в мережану хусточку й подалася з палати в широкі світи. Пішла струнко, рівною ходою, не оглядаючись на дотепи та глузування старших сестер, що дивились за нею з вікна. А як не стало її видно на шляху, старші сестри, розрадувані, що не буде потреби ділити своє королювання з Марусею, побігли до татка, крутилися біля нього та ластились і все запевняли його, що й не знать, як вони його люблять.

А тим часом кожна почала про себе думати: "Ну, добре ж, що третьої суперниці збавились, але ж і вдвох нема як королювати! Королевою мусить бути лише одна. А та одна — це тільки я!"

І так вони почали одна одній заздрити, одна на одну злоститись та одна на одну й старому батькові різні злі речі наговорювати. А король все дужче старівся, сварки дочок його дратували. Бачив-бо він, що, хоч і

гарні слова вони йому говорили, але ж не про нього, лиш про себе дбали. Одна тільки про прикраси та оздоби думала, друга все женихів виглядала...

А третя, Маруся... А Маруся, коли вийшла з батьківської палати, то за містом вступила в старезний великий ліс. І скільки вона далі не йшла, все довкола неї ліс та ліс. Вже їй їсти схотілось, вже й вечір почав заходити, вже споночіло, а довкола все той самий ліс. І не знає бідна Маруся, що їй робити, що їй казати.

Та як вийшла на прогалину, де ще було трохи світла, побачила зненацька малюсінького старенького дідуса, що з ліхтарчиком стояв під великим дубом. Маруся привітала чемно малюка, а він і собі ласкаво поздоровкався та й питає:

— А куди ж це ти, моя бідна Марусенько, тепер помандруєш?

— І сама не знаю,— говорить Маруся.— Не маю де й притулитись, дідусеньку!

— Ну,— на це їй дідок,— коли вже тобі нема місця в білому світі, то йди до мене на службу. Нелегка буде робота, та якось — Бог допоможе — справишся, ще й не буде тобі зле, коли шануватимешся. Бо ж хто робить, за тим і доля ходить.

— Та я б радніша, дідусеньку милий, все, що скажете, робити. Тільки ж вся моя біда в тім, що я — княжна, тож не вмію я нічогосінько робити й на жодному господарстві не розуміюсь. Ані за холодну воду не вмію взятись!

— Ну, там вже побачимо. Здається, служба буде трохи інша, як ти гадаєш. Та ходи за мною!

От приходять вони до красної палати: така, як малюночок, стоїть у глибокій ущелині, серед високих скель. І оце тільки вони підійшли, вибігла їм назустріч сила-силенна малесеньких чоловічків з довгими білими бородами. Світили їм на доріжку ясними смолоскипами, вітали їх радісно, й Марусю — зокрема. І так Марусі стало відразу приємно, немов вона побачила радісний, чарівний сон. Бо ж таки й справді ще зроду такої краси, як цей замок, не доводилось їй бачити й з такими ласкавими дідусями стрічатись.

І таки дійсно дуже добре з нею тут всі поводитись. Шанували, як королівну, праці ж мала вона тільки й усього, що по обіді для тих малих чоловічків лісових на арфі грати, а потім вишивала й гаптувала золотом і сріблом. І це не було нудно, бо ж милі карлики тоді розповідали їй чудові казки. Так і минав безжурний час.

А в старого короля сталась предивна біда: раптом спорожніли соляні копальні. Спочатку люди їли ту сіль, що була в запасі, потім викупили все по крамницях, але з часом цілком забракло солі в цілому королівстві. Та придворні, щоб старого короля не засмучувати, про це мовчали, так що він і не знав, яке лихо сталось. Тільки ж одного дня, коли були королівські іменини, запросили його доньки багато-пребагато знатних гостей, а кухарям веліли приправити найпишнішу вечерю. Не було вже як кухарям замовчувати далі, що в королівстві нема солі. Тож прийшов найстарший кухар, вклонився королівнам до землі та й каже:

— Така й така річ. Не можна робити вечері, бо нема ані дрібочки солі.

Розгнівались княжни, кричали, каблучками стукотіли, а потім побігли до короля, розповіли йому, як і що, й почали ж йому самому дорікати, що він про своє королівство зовсім не дбає, коли допустив, щоб таке нещастя сталося.

— От тобі,— говорять,— добре королівство, коли в ньому нема чим і шматка хліба посолити! Над чим же ми будемо тут королювати?

Та поки доньки з батьком сварились, вже й гості почали з'їздитись. А як прийшов час, почали гості за столи сідати, слину ликати, бо ж сподівались, що бодай у короля наїдяться чогось солоненького. Та ба: помилились! Бо ж, хоча столи вгинались під усякими дуже смачними на вигляд стравами, однак, як тільки хтось до тієї чи іншої страви язиком діткнувся, так враз і скривився: все було мляве, несолоне! Бр-р-р! Так посиділи, посиділи сумні гості за столами й, нічого не ївши, з порожніми шлунками й додому поїхали. А сестри-княжни аж плакали зі злості й осудовиська, однак нічим лиху зарадити не вміли.

А по цілому королівству зростала біда. Люди, не маючи солі, почали нездужати, ставали беззубі, а дехто то й умирав. Почався в королівстві неспокій, почали люди й на короля, й на його доньок ремствувати, почали говорити, що треба їм іншого королівського роду, що не дозволить своїм людям так за ніщо-прощо загинати!

А Маруся, живучи в глибокому лісі, нічогісінько про все те й не знала. Солі там було досить, так як і води. Всі їй годили, всі послугували та розважали. А все ж таки часами находив на неї сум, як згадувала свого старенького татка, що його так любила. І гірко їй було, що саме її, яка найдужче любила тата, вигнав він з палати. Аж одного дня прийшов до неї замковий дідусь та й говорить:

— Не журися, королівно мила, приходить твоєму суму кінець. Перебула ти тут найгірший час, а тепер візьми оцю новеньку торбиночку та й іди до свого татка-короля. Перепроси його за свій недоречний жарт та й віддай йому те, що буде в твоїй торбинці. Ось побачиш, як він зрадіє та як ласкаво тебе привітає, коли вглядить, що ти йому принесла. Так до побачення!

Попрощалась Маруся з милим дідусем, подякувала вона й усім лісовим чоловічкам та й пішла тією дорогою, яку вони їй показали. Однак спочатку не пустили вони її саму. Ні, довго-довго її урочисто проводжали, аж довели до таких скель, між якими була велика темна печера. Присвітили чоловічки в тій печері своїми смолоскипами, й пішла

за ними Маруся під землю. Довго йшли темними й кривими хідниками, аж нарешті увійшли у велику білу, мов снігову, залу. Стіни її блищали, як срібло, зі стелі висіли великі кришталеві оздобы, а підлога була така прозора, як крига на річці на Водохреща. І взяли лісові чоловічки від Марусі порожню торбиночку й наклали туди повно білого порошку, що нашкрябали зі стін зали.

— Оце,— кажуть,— панночко, наш тобі подарунок. Є це сіль. Ліпшого нічого ми не маємо й нічим віддячити тобі за твою музику не можемо. Прощай і будь здорова та весела!

І з цими словами зникли.

Довго йшла потім Маруся. Надвечір, як зголодніла й втомилася, спинилась біля одної хатинки й попросила Христа ради нічлігу. В хатині була сама жінка з малими діточками. Сумно вона подивилась на подорожню та й говорить:

— Та що переночувати! То пусте, дуже прошу. А от біда, що не можу тобі нічого на вечерю дати. Власне, я маю й хліб, і яйця, й цибулю, та яка з того користь, коли ми всі вмираємо на тій їжі без солі!

— Без солі? — здивувалась Маруся.— Таж я маю солі досить на всіх вас. Беріть, скільки хочете: ось повна торбинка!

От зраділа жінка! От розтанцювались її діточки! Таж ніколи б їх жодне золото так не розрадувало, як та звичайнісінька біла солоня сіль! Солили все, аж біле ставало, а потім вибігли з хати й почали всім хвалитись, що їли сіль. Й почали до тієї хати, де була Маруся, зголоднілі на сіль люди валом валити, щоб хоч лизнути раз солі. І які ж вони були щасливі, що подорожня кожному роздавала сіль пригорщами. Бо ж дістала вона в дарунок не звичайну торбинку, а таку, що з неї не можна було вибрати солі.

Як пішла ж вона другого дня далі, то слава, що вона несе з собою сіль, вже поперед неї бігла. І з усіх зустрічних сіл виходили навпроти неї люди, вітали, просили, дякували, що врятувала вона їх від біди й смерті. Так і прийшла Маруся з цілим походом до палати короля.

Та не штука була до палати дійти: була велика штука в кімнати до рідного татка доступитись! Король був тяжко хворий, і вартові на дверях навіть слухати не хотіли, щоб якась подорожня заброда могла його турбувати. Але Маруся була не з полохливих.

— Як же ж ви можете мене до короля не допустити, коли я принесла для нього чарівні ліки, від яких він враз одужає?! — спиталась вона вартових.

— Ну, то б так і відразу казала! — промовив тоді начальник варти.— Тільки ж йому бракує не чарівних ліків, а лише звичайної солі.

— Так саме про сіль я й говорю! — озвалась Маруся.— Оце ж маю її повну торбинку!

Як почули про це вартові, всі разом так і дременули до старого короля, бо ж кожен хотів сказати перший про те, що в палаці є сіль. Та ще вони не добігли до королівського ложа, як їх нагнав кухар з мискою, повною м'яса. А тим часом начальник варти вскочив прожогом до короля, впав навколішки перед його ліжком й закричав несамовито:

— Сіль! Сіль!

І крикнув так, що всі коти, які лежали по канапах, позадирали з переляку хвостики та хто куди так і повтікали з палати. А старий король чи то з радості, чи з того гармидеру аж трохи примлів. А коли прокинувся, то й промовив тихим голосом:

— А де ж ви взяли солі?

— Принесла,— кажуть,— молода подорожня.

— Покличте ж її сюди, хай я їй подякую,— звелів король.— Та ще як подякую, бо ж знаю я, що сіль є дорожча за всі скарби світу!

А коли привели до нього вбого зодягнену подорожню, нагадала вона йому його наймолодшу доньку. Й зітхнув король:

— От подібна на цю була й моя люба Маруся! Так, вона дійсно любила мене, коли казала, що любить, як сіль.

— Та це ж, таточку любий, я й є! — озвалась Маруся й кинулась королеві на шию.— Яка я щаслива, що можу вам доказати свою любов.

Тоді старий король заплакав теплими, хоч і несолоними слізьми, з'їв посолону печеню, що приніс її кухар, обтер свою довгу бороду, поцілував ще раз любу доньку та й говорить:

— Так отже будеш ти тепер замість мене єдиною королевою в моєму королівстві!

ВЕДМЕЖА ДРУЖИНА

В одному великому місті проживав багатий купець. І мав він три доньки. Дві старші були гордовиті та пиховиті, все тільки чепурились, в гарні сукні строїлися, перед люстром крутились, пішки нікуди не хотіли ходити, тільки все повозом їздили. Найдужче ж любили музики й танці. Але третя — наймолодша, що її Лідкою звали, була зовсім іншої вдачі. Була вона тиха, лагідна, сумирна. Любила дуже працю й квітки. Татові ввесь час у крамниці помагала й жодної нагороди за те собі й не жадала.

Одного разу мусив цей купець їхати по крам у далеку сторону. А коли з дому від'їздив, попрощався він зі своїми доньками й кожному запитав: якого вона собі жадає подарунка. Старші дівчата чого тільки не

видумували, аж спам'ятати не могли, й усе на папері посписували. Лідка ж не думала ні про сукні, ні про персні, ні про мережива, ні про солодоці, лише дбала про те, щоб татові на дорогу все як слід приправити, щоб не забути до куфрів покласти все те, що йому в далекій подорожі може бути потрібне. Тож батько старшим донькам все пообіцяв, чого вони прохали, і, аж тільки як уже в повозку сів, згадав, що Лідка жодної карточки йому не давала й про жодний дарунок нічого не сказала.

— Таж хіба тобі, Лідочко, так-таки нічогісінько й не кортить? Нічого собі не бажаєш?

— А що ж я маю бажати, таточку? Я ж у вас усе маю. Хіба якщо про мене в дорозі згадаєте та десь побачите, то привезіть мені якусь жовту троянду. Ви ж знаєте, я так люблю квіти!

Усміхнувся батько, помахав рукою й поїхав. А сестри аж лягали, так із Лідки глузували-насміхались: таж у їхньому власному саду троянд усяких, скільки душа забажає! І день-щодень все ту жовту троянду згадували, брали Лідку на глум, а про батька й словом не спом'янули. Потім почали їздити на танці та на музики, майно татове без оглядів переводили, а до крамниці й не заглядали: мовляв, там і сама Лідка справиться.

Тим часом купцеві не пощастило: того краму, що з дому віз, не продав, дешево нічого не купив, жодних заробітків не мав, й ледве-ледве йому на поворотку грошенят вистачило. Однак усе ж таки донькам різних подарунків накупив.

От їде він та й їде додому сумний. Дорога поміж високими горами, темними байраками без кінця-краю тягнеться. І думає собі купець про те, й про друге. Часами й про доньок згадає, мовляв, як-то вони там, вдома, без нього живуть-обертаються, як-то їм буде сумно, коли довідаються, що вертає татко додому без жодних заробітків?! І саме, коли так думав, бачить він: край дороги чудовий замок стоїть, а навколо

замку прерозкішний сад. А при самому плоті ростуть такі надзвичайні жовті троянди, що ще він ніколи в житті подібних не бачив. А ці квітки, як навмисне, через пліт понахилялись над шляхом, так і манять подорожнього до себе. І хоч знав купець добре, що чужого не годиться займати, а таки не втримався. Згадав, що саме про жовту троянду його Лідка просила. От коли повіз був близько до плоту, купець вихилився, простяг руку та й вирвав чудову квітку. Та не встиг ще цієї квітки сховати, як враз коні його схарапудились, крутнули набік, на задні ноги свічками поставали, мало-мало повоза не перекинули. А й було чого тим бідним коникам злякатись: не знать де й взявся, але ж перед самим повозом стояв на задніх лапах величезний ведмідь із золотою короною на голові.

— Що ж ти, мандрівнику, робиш? — промовив ведмідь грізним голосом.— Навіщо ж ти мої квіти зриваєш без дозволу?

Купець затрусився з переляку, ледве слово знайшов, щоб ведмедя перепросити. І почав йому по чистій правді все оповідати, як із дороги мав привезти найменшій своїй доньці жовту троянду.

— Ну,— говорить ведмідь,— хоч воно й не годиться з чужих плотів квіточки висмикувати, та вже нехай на цей раз так і буде. Візьми собі оцю троянду, але ж не задурно: за тиждень часу мусиш мені привезти свою доньку Лідку. Вона мені з твоїх слів сподобалась, і я візьму її собі за дружину. Житиме вона в цьому замку, й зле їй тут не буде. Коли ж ти мені цього не пообіцяєш і своїм купецьким словом не присягнеш, то я тобі зірву твою голову так, як ти зірвав оцю троянду. Згода?

Тяжко було купцеві на таку умову не пристати.

— Згода! — каже.— За тиждень її сюди привезу, як ти бажаєш.

Пустив його тоді коронований ведмідь, та вже невесело їхалося купцеві додому. А тут ще як почав у свій двір в'їздити,— ніхто йому навіть

назустріч не вийшов. Бо ж Лідочка сиділа під піччю та плакала, а сестри її долаювали, дорікаючи, що вона не хоче більше давати грошей на танці та на забави. І так вони на неї кричали, що за тим гармидером не чути було, як повіз у двір вкотився. Та Лідка інакше й не могла зробити, бо ж таки в домі зовсім вже не було жодних грошей: сестри все майно перевели й крамницю вже чужі люди за борги забрали.

Поцмокав купець губами, пошкрябав себе за вухом, а що був він чоловік догадливий, то нарешті й помислив: "Буде нам тепер жити тяжко!"

І хоч як намагалась Лідочка його розважити й потішити,— було все марно. Журився він, сумував, потихеньку нарікав та думав про свою обітницю — рідну доньку за жінку страшному ведмедеві дати. А день за днем пливли, як вода. Так і незчувся, як минув повний тиждень.

І раптом підкотив до купцевого дому прегарний повіз, золотом оздоблений. В ньому не було нікого, тільки ззаду сиділи два пишно вбрані льокаї.

Вибігли сестри Лідчині, почали роздивлятись, ахати й охати та розпитуватись, який, мовляв, то короленко такого воза й по кого саме посилає. Думали-бо вони, що то по якусь із них.

Побачив батько, що немає іншої ради, покликав він до себе Лідку й каже їй:

— Так і так! Зле я зробив, моя доню люба, дуже зле! От що коштує одна якась троянда...

А Лідочка схилила свою красну голівку, нічого не говорить, тільки сама собі думає: "То не троянда завинила, а завинило те, що чужого не можна брати, а друге, що купецького слова кожен купець дотримувати мусить". А тоді підвела свої блакитні очі на тата й говорить:

— Що ж, татусю, кожен може зробити якусь помилку. Та назад нема вороття: коли ви пообіцяли, мусите слово купецьке дотримати. За хвильку я зберу в свій вузличок майно та й подамся до свого нареченого...

А за хвильку й справді зібралась, подякувала батькові за хліб-сіль та науку, попрощалась із сестрами та й сіла до цяцькованого повоза. А сестри хоч і заздрили їй, що в такому пишному повозі Лідка поїде, однак і далі з неї глузувати не переставали.

А тим часом Лідочка їхала далі в тому гарному повозі. Їхала гірськими стежками, густими байраками, через глибокі потоки, через широкі лани. Й минуло багато часу: аж побачила вона чудовий сад з міцною огорожею, через яку на шлях спускались велетенські китиці чудових жовтих троянд.

Приїхали...

А ведмідь уже її виглядав. Весело поглянув на неї, чомно її привітав, навіть лизнув її ручку своїм великим теплим язиком, а потім, легенько обнявши її за стан, обережно попровадив до свого замку. Замок же той був такий гарний і вигідний, що Лідочці ніколи і у сні така краса не снилася, й у жодних казках про такий вона не читала. Тільки ж був той замок порожній-порожнісінький: ніде жодної живої душі. Навіть і той візник-машталір із льокаями, що її сюди привезли, не знать куди зникли, мов під лід пішли.

Показав ведмідь Лідочці свій замок, а на кінець привів її до їдальні. А там — розкішний стіл урочисто накритий. А на столі — чого тільки душа забажає наставлено: пий та їж!

Запросив господар гостю до столу, просить їсти-пити, а головне, нічого не боятись.

— Бо ж,— говорить він,— відтепер, люба моя дружино, цілий цей замок буде твій. Не треба тобі тут нікому нічого наказувати, вистачить лише про щось подумати чи побажати, а воно перед тобою як вродиться. Мене ж ти довгий час не бачитимеш. Тільки я опівдні буду з'являтися і до столу з тобою сідати. Обідати будемо вкупі. А по обіді дозволиш мені на твої коліна голову покласти та малу хвилю відпочинути.

А по цих словах ведмідь уклонився привітно й зник, залишивши на цілий замок саму Лідку.

Дивно було все те дівчині, та не спішилась вона щось із того приводу вирішувати. Повечеряла, помолилась, подивилась ще раз по замку, вийшла в чудовий сад, а погулявши трохи, знайшла свою опочивальню й положилась спати. Так і потекли її дні. Вдень вона вишивала, читала, грала на арфі, а вечорами дивилась на зорі та згадувала про свій рідний купецький дім. І від тих згадок,— хоч і не так уже їй радісно вдома було,— почала Лідочка сумувати, дарма що в замку жилося чудово.

І от коли по обіді одного дня поклав їй ведмідь свою велику голову на коліна та напівочка глянув на її личко, пізнав він відразу, що не та стала Лідочка, як була. І говорить їй ведмідь:

— Скажи мені щиро, дружино моя люба: що тобі є? Чого ти зажурилась?

— Ведмедику мій дорогий,— відказує Лідочка,— не буду від тебе критись: схотілось мені дуже рідний дім побачити. Бодай на хвилиночку злітала б я туди, побачила б, як там живе-проживає мій рідний татусь.

Говорить так, гладить ведмедя по голові, а сама тихенько зітхає.

— Добре,— каже ведмідь.— Чому ж не відвідати батька! Поїдь собі гарненько, але тільки на три дні. Більше не барися, бо інакше зробиш мене нещасливим на віки...

Подякувала Лідочка ласкавому ведмедеві, а тут де не взявся знову той вигідний красний повіз із двома льокаями, й тільки загули колеса...

А тим часом батько був далеко ще від того, щоб збагатіти. А тому коли про Лідку згадував, то плакав по ній, як по мертвій, бо ж не мав на неї викупу. Отже, втішився він невимовно, як раптом її знову в своїй хаті побачив. Але ж сестри не дуже зраділи: було їм заздрісно, що Лідка нині така багата й вельможна пані, дарма, що чоловік її — не людина, а ведмідь. Кожна з них тепер би за всякого заміж вийшла, аби бодай половину таких вигід мати, як мала Лідка. І, порадившись, вирішили ці недобрі сестри, що вони Лідочку з її ведмедиком посварять. Тож, як минуло три дні й приїхав по Лідку повіз із двома льокаями, від Лідочки це затаїли, а машталірові сказали їхати, відкіль приїхав.

— Пані,— сказали вони,— до замку більше не вернеться, бо тато її свого слова дотримав, коли її по-перше віддавав, а тепер нікому не обіцяв, що віддасть і по-друге.

Так і поїхав ні з чим золотий повіз. А Лідочка чекала цілий четвертий день, чекала й п'ятий, а на шостий уже й догадалась, що тут щось лихе сталося не без помочі сестер. І стало їй жаль за своїм ведмедиком, бо ж він був такий милий, ласкавий та привітний. Хто ж бо не любить гарного ведмедика?! А особливо ж боліло їй серденько, як згадувала, що він їй при розлуці говорив: "Як не вернешся, то зробиш мене нещасливим навіки!"

От і вирішила вона самотужки дійти до свого замку й бути далі вірною дружиною своєму ведмедикові. Поклала собі трохи їжі в хусточку, потихеньку вийшла з хати й, нікому нічого не кажучи, подалася байраками та ланами, горами та лісами до чудового замку з жовтими трояндами. Бо ж не могла вона зламати слова, що дала ведмедеві!

Ой, довго ж вона йшла, довго блукала. Аж ніжки їй стали сильно боліти. Але таки за якийсь час до замку щасливо дісталася. Та до замку

дійти дійшла, але в самий замок не могла достукатись. Ворота були замкнені, а на стук і на гукання ніхто не виходив. Тоді знайшла вона в плоті щілину, ледве-ледве крізь неї просунулась, аж усю одержу на собі порвала, й побігла шукати ведмедика. В саду не було його ніде. В замку також оббігла Лідочка всі покої,— нема й сліду. Нарешті ввійшла вона до своєї опочивальні, куди ведмедик ніколи не заходив і де вона могла змінити пошматовану сукню на цілу. І, ой леле! — побачила там на підлозі бідного ведмеда. Лежав він там неживий.

І заплакала Лідочка гіркими слізьми. Впала навколішки біля трупа, почала його гладити та до нього кликати:

— Ой ведмедичку мій дорогий, ведмедичку мій бідненький! Що ж це я, нещасна, наробила, за віщо тебе, золотенького, занапастила? Це ж я сама в твоїй смерті винна, тільки я! — Та нахилилася до голови й почала її цілувати та слізьми обмивати.

Аж гульк! Щойно вона поцілувала ведмедика в очі, як зненацька затрусився увесь замок, кругом усе загуло, зашуміло. Немов якийсь страховинний ураган налетів. І так Лідочка того всього злякалась — бо ж до того всього була дуже сумна та й зморена,— що аж зімліла. Та зате, коли до тям прийшла, глянула й очам своїм не повірила: стоїть перед нею такий красний-прекрасний князь і біля його ніг лежить ведмежа шкура. Князь усміхається ласкаво-преласкаво та й говорить ніжно:

— Ну, от і добре, що ти вже прокинулася, моя найдорожча! Ходім же, моя люба, повітаємо наш нарід, що хоче нас бачити!

Нічого й не питалась Лідочка. Втерла попередницею заплакані очка, всміхнулася любенько й подала князеві свою білу ручку. Так вийшли вони на замкову вежу, а під нею люду, як море хвилюється. Дворяни, слуги, лицарі, прості люди, духовні, купці... Кого тільки там нема! Коротко казавши, замість густого лісу, що поза садом стіною стояв, тепер було гарнесеньке королівство: стояли хатки й палати, стелилися сади й

огороди, в містах було багато веж і крамниць. А всі люди голосно вітали князя та його наречену. А мусите знати, що то вона своїм чистим поцілунком зняла чари, що ними був заворожений лихим чародієм красний короленько.

Що ж сталось із Лідчиними сестрами? Ні, це вже догадайтеся самі, бо вже я не маю часу вам розповісти докладно. А розповідати щось абияк, не докладно,— не варт! І вам не раджу.

ПРИСПАНА БОЯРІВНА

В одній далекій країні серед непрохідних лісів стояв собі боярський терем-замок. Довкола оточував його превеликий чудовий сад, повний родючих дерев і чарівних квіток. Поза садом високим муром підносились стрімкі кам'яні стовбури цілої низки гір. Тільки в одному місці розходились ті скелі й робили вхід в ту красну замкову долину, що була прорізана кількома кришталеvими потічками студеної води.

В цьому казковому теремі проживав добрий боярин зі своєю дружиною. Жили вони любо та лагідно. Все мали, тільки довгий час не було в них діточок, і це їх засмучувало. Та здебільшого всяка біда з часом минає. Одного дня почула вельможна дружина, що має її народитись дитячко. Зраділа вона вельми й почала приправляти віно . От шила вона та мережала сорочечки та пелюшки, а сама мріяла: "Коли б це була донечка!.."

І так заглибилась у свої мрії, що неуважно штрикнула голкою не туди, куди було слід, та вколола собі пальчика. А коли сплила з нього на біле полотно червона крапка крові, помислила пані: "Ах, якби ж моя донечка була така біла, як це полотно, а щічки її щоб були такі рум'яні, як ця кров!.."

І ось народилась в замку боярівна. Була вона така красна, немов найгарніша трояндочка, тому й назвали її Розалька. Страшенно щасливо

чулася замкова пані. Сама доглядала, сама купала, обшивала й годувала свою донечку; сама і вночі до неї вставала й ні вдень ні вночі від її колисочки нікуди не віддалялась.

Та якось одної ночі сниться замковій пані предивний сон. Бачить вона, що не знать відкіль увійшли в її опочивальню три чужі невідомі жінки. Кожна з них мала в руці розсвічену велику воскову свічку. Почали вони тихо наближатись до колисочки, в якій спокійно спала Розалька, обступили дитину, освітили її своїми свічками, понахилялись над колискою й ніби почали ворожити Розальці її долю.

Перша жінка, висока, струнка, з блакитними очима, промовила ніжним голосом:

— Як виростеш ти, дитинко моя, то станеш така красна, як троянда, а будеш добра, як свіжий хліб.

Тоді промовила маленька чорноока:

— Будеш ти жити в радості і щасті. Ні сама біди не знатимеш, ні ті, що довкола тебе, також біди не побачать, аж поки не виявиш ти нерозумної легковажності. Бо коли схочеш прясі в її праці перешкодити й вхопишся за те, що тобі не належиться,— зазнаєш великого лиха й іншим його передаси.

Тоді підступилась до колиски третя, лагідна й мила, та й промовила дуже приязно:

— Якби ж так і сталось, то лихо перетерпиш. Прийде ж час, коли ти й сама знову цілком щаслива станеш та й іншим щастя даси. Коли ж тобі буде потрібна поміч, то згадай про мене: я звусь, як і ти, Розалія.

Прокинулась замкова пані, аж вся холодним потом обливається. Але ж у покою нікого чужого нема, а її Розалька, як квіточка, спить спокійно

на білих подушечках. Перехрестила дитинку, поцілувала, а як тільки стало розвиднюватись, швиденько збудила боярина та й розповіла йому слово в слово, що в сні чула. І звелів тоді боярин, щоб ніде в замку ніхто ніколи нічого не прях, щоб не було ніде жодної прялки, жодного веретена, жодної мички чи мотовила. Думав, що тим врятує свою дитину від можливої біди, бо ж коли не буде в замку жодної пряхи, то Розалька ніяк не зможе якійсь прясі перешкодити в її праці.

І знову після того почались у теремі безжурні, радісні дні. Всі були веселі, радісні, щасливі. Щасливо піростала й Розалька. Росла, гарнішала, була добра й ласкава, вчилась мудрості та різних мистецтв. Та одного дня, коли вже минуло дівчинці п'ятнадцять років, пішла Розалька в далеку прогулянку, аж на край замкового саду, де стояли грізні кам'яні скелі. В тому високому мурі побачила вона за великим кущем колючого терну якусь щілину, немов дверцята в чийсь печеру. Закортіло їй подивитись: що ж там може бути? От вона обережно паличкою розсунула щілину й вступила в печеру. Зробила кілька кроків і побачила більший покій, а в ньому на кам'яній лавці сиділа стара-престара бабуса. Перед собою мала велике колесо, яке дуже швидко крутилось, коли бабуса натискувала ногою. Бабуса тримала в руці якусь паличку, обмотану нитками, а та паличка швидко крутилась і тихенько хурчала-співала:

Німа пряха біду пряде...

І ніхто того не знає,

Що, хто нитку розриває,

Той собі біду знайде!

Цікаво стало Розальці. Сіла на другу кам'яну лавку, дивилась і слухала, як співає веретено.

Аж нарешті не втерпіла: закортіло їй спробувати, як воно нитка прядеться. Почала просити бабку, щоб дала їй веретено, а бабка з ляком головою крутить, руками й ногами махає, але сказати нічого не може. Тоді Розалька підскочила й, пустуючи, вихопила в бабки з рук веретено. Перелякана пряжа схопилась з місця, прялка впала на долівку, потягла за собою нитку — й тоненька пряжа перервалась. І враз заточилась Розалька, хитнулась раз, хитнулась два — й упала горілиць на кам'яну лавку.

Можна було гадати, що померла. Та в дійсності не була вона нежива: дихати дихала, але ж лежала нерухомо, як у глибокому сні. Отже, правду їй у сні ворожили чужі жінки, правду веретено співало: через ті збитки сталась біда! Та й не тільки самій Розальці. Прийшла така ж сама біда і на всіх її близьких, на весь терем боярський, на її тата й мамусю, на всіх людей і звірят, що в тій замковій долині, оточеній високими природними скельними мурами, щасливо жили-проживали. Бо ж у тій миті, як заснула сама Розалька, припинилось і все життя в теремі.

Заснули люди, заснули коні й пси, заснули пташки, комарі, павуки й мушки. Навіть вода перестала текти в потоках, дерева перестали шуміти своїм листом, не осипались квітки, не росла трава, а на небі не пересувались над долиною хмарки, не наступала ніч, не падав дощ. Одно слово, все, що було в долині, лишилось назавжди без жодної зміни, немов закам'яніле, нерухоме, без ознак життя.

Зате поза стінами замковими, ніким не рушені, страшенно множились та розростались колючі терни та красні пнучі троянди. І за кілька років зтягли терни густим мереживом увесь терем-замок, увесь замковий сад, усю замкову долину. І таке було те мереживо густе, що не можна було й догадатись, як колись тут пробігало живе й безжурне життя, який був терем та інші гарні й могутні будови, який був родючий і чарівний сад. Тепер все зникло за стіною пнучих троянд і густого височенного терну.

Однак не згинула про цей терем пам'ять. То там, то тут хтось розповідав, як колись чув від своєї мами, а часом ще від бабусі, що в

непрохідних лісах стояв той красний терем, що в ньому жили добрі бояри, що була в них незвичайної краси донька Розалька,— і як хтось той терем заворожив, і він зо всіма тими, що там жили й були, не знать куди безслідно зник. Повідали люди, що лиш молодий сміливий юнак може знайти ту долину й розбудити Розальку палким поцілунком.

І коли ті оповідання чули молоді завзяті юнаки, не одному хотілося знайти той чарівний замок, побачити красну боярівну й розбудити її до життя гарячим поцілунком.

Та ні одному з юнаків не велося. Дарма, що один лицар привів у лісі полк вояків, які шукали зачарованої долини. Дарма, що другий мав чародійний прутик, який відкривав усякі скарби. Дарма, що були й такі, які не жалували на розшуки золота й грошей та посилали шукати тієї долини найманих людей.

І так проходили роки, десятиліття, століття. Молоді лицарі стрічались і вмирили, натомість приходили нові сміливі юнаки, а жодному не повелось знайти сонну долину. І от, коли вже в околичних людей почала западати в непам'ять і сама згадка про ту дивину, з'явився в тій землі молодий козак, лицар Низового Війська Запорозького. Був він гарний, як молодий дубок, певний, сильний та вірний, як його крицева шабля, а завзятий та моторний, як молоде котятко. Звали його Красомил, бо для краси віддав би все на світі. Тож і посвятився він пісні: складав і співав такі гарні пісні, що найнещаснішому й найбіднішому від його пісень ставало радісно на серці, висихали сльози, минала втома й зникала всяка біда. І з тими своїми чудовими піснями, маючи в руці голосну бандуру, а при боці гостру шаблю на випадок, щоб боронити покривджених, пішов він по далеких світах.

Якось опинився він і в тих околицях, де колись була красна замкова долина, в якій проживала красуня Розалька. Почув він від одного столітнього дідуса про те, як колись за давніх часів зник замок боярський в непрохідному лісі, як заснула там боярська донька, а з нею й все те, що було в долині, й сказав собі:

— Коли моя пісня доходить до кожного серця, то знайду я й красуню-боярівну, якщо вона має ще живе серце.

Одного разу натрапив козак Красомил в темному лісі на високу стіну терня. Задалеко було її обходити, то Красомил зняв бандуру й вдарив по струнах. Вірив, що й колюче терня перед його піснею розступиться. Довго він перебирав голосні струни, а потім заспівав нової пісеньки про високий терен, про красні пнучкі троянди, про троянду, найкращу з усіх, — боярівну Розальку. І зненацька сталось несподіване диво: висока стіна терня розступилась, під вітами троянд утворилось зелено-рожеве склепіння, і цим же склепінням, як хідником, вільно пішов уперед лицар Красомил. Швидко дійшов він до замкової вежі й остовпів, побачивши, що біля замкових воріт стоїть варта в старовинних одягах. Всі вартові поспирались на списи й, похиливши голови в шоломах, спали, немов мертвим сном. Пішов співак далі — і там скрізь це саме сонне володарство. Біля входу в палату лежать два великі пси, немов з каменю витесані,— сплять. В передпокою сплять непробудно козачки. А в пекарні біля рожна кухарі сплять. На сходах сплять служки, тримаючи в руках миски з готовими стравами, що їх несли до їдальні.

А у великій їдальні за накритими столами сидить боярин зі своєю панею, довкола них багато гостей. Всі тримають у руках ложки, повні борщу, й сплять без найменшого руху.

— Так,— говорить сам собі козак Красомил,— то правда, що люди про це сонне володарство повідали. А коли ж правда, то мусить десь бути й та красуня Розалька. Не був би я запорозький козак, коли б я її не знайшов!

І почав він, пригравуючи на бандурі, ходити від хати до хати, був і на горищі, спускався і в льохи. Обійшов усі інші будови, побував і в стайнях, де спали могутні коні, був і в коровнику, де, не доремигавши своєї паші, спали корови, обійшов і всі мешкання, де жили челядники. Зморився, зголоднів, але Розальки ніде не знайшов!

— Ах, ти ж! — каже сам до себе.— Коли мені оці троянди не скажуть, то хоч і сам тут засни!

Та й заграв він до красного куща троянд, що переплелися з терном і попнулися на високу стіну скель в найдальшому кутку садка. І бачить: ворухнулись трояндові кущі, ворухнулось високе терня, випурхнула з них маленька пташечка, ніби почало виявлятися на самій межі сонного царства якесь життя. Зрадів козак, підбадьорився, взяв повним голосом, аж трояндовий кущ зовсім відсунувся набік — і Красомил побачив у скелі маленьку брамку. Миттю вскочив він у кам'яний покій, побачив перекинену прялку, порвану пряжу, на одній лавці — стару бабу, що аж присвистувала, так хропла, а на другій лежала горілиць та, яку так довго шукав наш запорожець. Аж скам'янів Красомил: дійсно, хоч як він розумівся на красі, але за все життя ніколи не бачив такої чарівної красуні, як була Розалька. Розправив він чорний вус, витер червоні свої уста, нахилився й поцілував боярівну, та так голосно, немов десь добре дерево вломилося. І від цього поцілунку, від його голосного звуку в одній миті прокинулось все довкола. Розплющила ясні очка Розалька, радісно усміхнулась і простягла свої малі ручки до свого визволителя. Німа баба мерщій поставила прялку й почала сукати пряжу, кругом заспівали пташки, зашелестіли дерева, задзюрчали кришталеві потоки...

Козак і боярівна взялися за руки й пішли просто до їдальні...

А там було...

Таж не треба розповідати, що там було! Ви — діти розумні, й самі здогадаєтесь...